Jacek Musiałkiewicz

Program nauczania przedmiotu biznes i zarządzanie w zakresie podstawowym dla liceów ogólnokształcących, techników i branżowych szkół I stopnia

(numer programu nauczania: EPN/BIZ/1/2023)

Wydawnictwo „Ekonomik” – Jacek Musiałkiewicz
Warszawa 2023
(wersja z dnia 17.08.2023 roku)

Spis treści

1. Założenia ogólne programu nauczania 4
1.1. Ogólna charakterystyka programu 4
1.2. Wymiar godzin przeznaczony na przedmiot biznes i zarządzanie 5
1.3. Podstawy prawne 6
1.4. Założenia teoretyczno-naukowe, na których oparty jest program nauczania 6
2. Cele kształcenia – wymagania ogólne i treści nauczania – wymagania szczegółowe zapisane w podstawie programowej przedmiotu biznes i zarządzanie w zakresie podstawowym 8
2.1. Podstawa programowa 8
2.2. Cele kształcenia – wymagania ogólne 8
2.3. Treści nauczania – wymagania szczegółowe 10
3. Treści nauczania oraz towarzyszące im cele szczegółowe 14
3.1. Założenia ogólne 14
3.2. Treści nauczania wykraczające poza podstawę programową 14
Część I. Osoba przedsiębiorcza we współczesnym świecie 15
Temat: Przedsiębiorczość w gospodarce rynkowej 15
Temat: Umiejętności interpersonalne 15
Temat: Podejmowanie decyzji 16
Temat: Kreatywność i innowacyjność 17
Temat: Zarządzanie sobą i swoim czasem 17
Część II. Zarządzanie projektami 18
Temat: Podstawowe informacje o projekcie 18
Temat: Zespół projektowy 19
Temat: Realizacja projektu 19
Część III. Gospodarka rynkowa 20
Temat: Mechanizmy funkcjonowania gospodarki rynkowej 20
Temat: Cechy gospodarki rynkowej 20
Temat: Podmioty gospodarki rynkowej 21
Temat: Konsumenci na rynku 22
Część IV. Finanse osobiste 22
Temat: Pieniądz w gospodarce rynkowej 22
Temat: Rynek finansowy 23
Temat: Gospodarowanie finansami osobistymi 23
Temat: Budżet gospodarstwa domowego 24

Temat: Konto osobiste 25
Temat: Karty płatnicze 25
Temat: Racjonalne korzystanie z kredytów i pożyczek 26
Temat: Racjonalne oszczędzanie i inwestowanie 26
Temat: Ubezpieczanie siebie i swojego majątku 27
Temat: Zabezpieczenie emerytalne 28
Część V. Osoba przedsiębiorcza na rynku pracy 28
Temat: Aktywność i kariera zawodowa 28
Temat: Poszukiwanie pracy 29
Temat: Rozmowa kwalifikacyjna 30
Temat: Formy wykonywania pracy 30
Temat: Umowa o pracę 31
Temat: Podstawowe prawa pracownika i pracodawcy 31
Część VI. Przedsiębiorstwo 32
Temat: Podstawowe informacje o przedsiębiorstwie 32
Temat: Otoczenie przedsiębiorstwa 32
Temat: Etyka w biznesie i społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw 33
Temat: Własny biznes 34
4. Włączanie uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi 35
5. Metody i formy pracy oraz organizacja lekcji z biznesu i zarządzania 38
5.1. Metody i formy pracy na lekcjach biznesu i zarządzania 38
5.2. Organizacja lekcji z biznesu i zarządzania 39
6. Metody sprawdzania osiągnięć uczniów i kryteria oceny 40
6.1. Założenia ogólne 40
6.2. Ocenianie wspierające 40
6.3. Ocenianie sumujące 41
7. Ewaluacja programu 44
8. Bibliografia 46

1. Założenia ogólne programu nauczania

1.1. Ogólna charakterystyka programu

Program nauczania dotyczy przedmiotu biznes i zarządzanie realizowanego w zakresie podstawowym w trakcie III etapu edukacyjnego. Jest przeznaczony dla liceów ogólnokształcących, techników i branżowych szkół I stopnia.

Zawarte w programie treści nauczania zostały podzielone na 32 jednostki. Poszczególne jednostki zostały pogrupowane w sześć części:

1. Osoba przedsiębiorcza we współczesnym świecie
2. Zarządzanie projektami
3. Gospodarka rynkowa
4. Finanse osobiste
5. Osoba przedsiębiorcza na rynku pracy
6. Przedsiębiorstwo

Każda z sześciu części koncentruje się na innych aspektach przedsiębiorczości i ma na celu kształtowanie i wzmacnianie kompetencji przedsiębiorczych w różnych sferach życia.

Zadaniem pierwszej części jest przedstawienie uczniom człowieka przedsiębiorczego. Wielu uczniów nadal błędnie utożsamia człowieka przedsiębiorczego wyłącznie z przedsiębiorcą. Jednym z głównych celów pierwszej części programu jest rozszerzenie tego rozumienia przedsiębiorczości i uświadomienie uczniom, że człowiekiem przedsiębiorczym może i powinien być każdy z nas. W ramach tej części silny akcent położono na identyfikację składowych kompetencji osoby przedsiębiorczej (nie tylko w zakresie wiedzy, lecz przede wszystkim umiejętności i postaw), w tym na kreatywność, komunikację, kooperację i krytyczne myślenie. Istotne jest, aby uczeń potrafił dokonać autodiagnozy swoich kompetencji oraz potrafił znaleźć sposoby ich wzmocnienia. W tej części uczniowie między innymi dowiadują się, w jaki sposób skutecznie komunikować się we współdziałaniu z innymi, poznają techniki wpływu i dowiadują się, jak bronić się przed manipulacją, jak skutecznie zarządzać czasem, jakie stosować metody przy podejmowaniu decyzji, jak zbudować zespół i zorganizować jego prace oraz jak wzmacniać kreatywność i pobudzać innowacyjność.

Druga część (zarządzanie projektami) pozwala uczniom poznać specyfikę projektów i opanować podstawowe kompetencje związane z ich skutecznym wdrażaniem. Uczniowie, realizując przykładowe projekty, dowiadują się, jakie są etapy projektu i jakie działania muszą podjąć na każdym z etapów, żeby zwiększyć prawdopodobieństwo finalnego sukcesu we własnych przedsięwzięciach biznesowych lub społecznych. Na etapie inicjowania i planowania projektu uczniowie poznają, jak poprawnie zdefiniować cele projektu, jak wyróżnić zadania i określić role w projekcie, a także jak stworzyć prosty harmonogram i budżet projektowy. Na etapie realizowania projektu uwaga uczniów zostaje skupiona na konieczności wprowadzania zmian do wcześniej zaplanowanych prac, natomiast etap zamknięcia ma umożliwić zdobycie kompetencji umiejętnego raportowania, analizowania powstałych problemów i definiowania ryzyk. Wprowadzenie takich zagadnień oraz zdobywanie przez uczniów takich kompetencji w trakcie realizacji przedmiotu biznes i zarządzanie na początkowym etapie nauczania jest istotne, ponieważ stanowi podstawę do realizowania kolejnych treści w formie projektów, które uczniowie realizują w zespołach.

Następne cztery części zawierają sporo wiedzy ekonomicznej, dzięki czemu uczniowie będą wiedzieli, jak funkcjonuje gospodarka i jak działają przedsiębiorstwa oraz wiele treści nauczania, dzięki którym uczniowie będą mogli nabyć umiejętności potrzebne im przez całe życie, tj. umiejętność zarządzania finansami osobistymi, umiejętności potrzebne do funkcjonowania na rynku pracy oraz umiejętności potrzebne do prowadzenia działalności gospodarczej.

Istotą trzeciej części (gospodarka rynkowa) jest przybliżenie uczniom mechanizmów funkcjonowania gospodarki rynkowej i powiązań między jej podmiotami, a także poznanie

przez uczniów roli państwa w procesach gospodarczych. Ma to na celu nabycie przez ucznia umiejętności samodzielnego obserwowania zjawisk zachodzących w gospodarce i wyciągania na tej podstawie wniosków dotyczących własnej przyszłości. W ramach tego obszaru uczniowie wzmacniają swoje kompetencje pozwalające oceniać wpływ podstawowych zjawisk ekonomicznych i dokonywanych wyborów na ich osobistą sytuację (jako konsumentów) oraz sytuację innych podmiotów gospodarczych. Uczniowie zostają również zaznajomieni z prawami konsumenta i instytucjami chroniącymi konsumenta.
Celem czwartej części (finanse osobiste) jest przygotowanie uczniów do podejmowania odpowiedzialnych decyzji finansowych ze świadomością przyszłych konsekwencji, w tym związanych z nieodpowiedzialnym zadłużaniem się i niezabezpieczeniem środków finansowych na okres mniejszej aktywności zawodowej. Ten cel jest realizowany przez uświadomienie istnienia różnych postaw ludzi wobec pieniędzy, przyswojenie zasad racjonalnego prowadzenia budżetu gospodarstwa domowego, uświadomienie konieczności oszczędzania, w tym działania związanego z zabezpieczeniem finansowym w przyszłości, uwrażliwienie na ryzyko różnych form inwestowania oraz przez konkretne zalecenia związane z korzystaniem z określonych produktów finansowych i bardziej świadomym egzekwowaniem praw klienta usług finansowych.
W piątej części (osoba przedsiębiorcza na rynku pracy) uwaga uczniów koncentruje się na kształtowaniu i wzmacnianiu ich przyszłej pozycji na rynku pracy. W tym celu uczniowie analizują swoje kompetencje i porównują je z oczekiwaniami pracodawców oraz podejmują działania związane ze świadomym planowaniem swojej przyszłości (zarówno zawodowej, jak i edukacyjnej). W ramach realizacji tej części uczniowie rozwijają również kompetencje związane z aktywnym poszukiwaniem pracy.
W szóstej części (przedsiębiorstwo) uczniowie samodzielnie analizują zjawiska zachodzące w najbliższym otoczeniu, formułują na ich podstawie pomysły na własny biznes i przygotowują się do planowania własnej działalności gospodarczej z uwzględnieniem aspektów finansowych, etyki i społecznej odpowiedzialności biznesu.

1.2. Wymiar godzin przeznaczony na przedmiot biznes i zarządzanie

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji i Nauki z dnia 6 lutego 2023 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. z 2023 r., poz. 277) przedmiot biznes i zarządzanie w zakresie podstawowym powinien być realizowany we wszystkich technikach, liceach ogólnokształcących oraz we wszystkich szkołach branżowych I stopnia.

W szkołach branżowych I stopnia przedmiot biznes i zarządzanie powinien być realizowany tylko w klasach I po 2 godziny tygodniowo

W technikach i liceach ogólnokształcących przedmiot biznes i zarządzanie w zakresie podstawowym może być realizowany:

- tylko w klasach I po 2 godziny tygodniowo;
- tylko w klasach II po 2 godziny tygodniowo;
- w klasach I i w klasach II po 1 godzinie tygodniowo.

Decyzję w tej sprawie podejmuje dyrektor szkoły.

1.3. Podstawy prawne

Przy opracowaniu programu nauczania wykorzystane zostały następujące akty normatywne:

- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 900);
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r., poz. 2230);
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r., poz. 1309);
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 2017 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz.U. z 2017 r., poz. 1534);
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (Dz.U. z 2018 r., poz. 467, z późn. zm.);
- Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 6 lutego 2023 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (Dz.U. z 2023 r., poz. 314);
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z 2017 r., poz. 356, z późn. zm.);
- Rozporządzeni Ministra Edukacji i Nauki z dnia z dnia 6 lutego 2023 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z 2023 r., poz. 312);
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. z 2019 r., poz.639, z późn. zm.);
- Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 6 lutego 2023 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. z 2023 r., poz. 277).

1.4. Założenia teoretyczno-naukowe, na których oparty jest program nauczania

Program nauczania jest oparty na teorii progresywistycznej.
Progresywizm – kierunek w pedagogice, którego twórca J. Dewey i jego kontynuatorzy, m.in. W.H. Kilpatrick i C. Washburne, głosili potrzebę dostosowania oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych do indywidualnych zainteresowań, potrzeb i możliwości psychofizycznych dzieci, a także stworzenia sprzyjających warunków do ich swobodnego rozwoju poprzez stosowanie odpowiednich metod, organizacji nauczania oraz środków kształcenia

i wychowania. Odpowiednikiem progresywizmu w Europie był nurt nowego wychowania (Kupisiewicz i Kupisiewicz, 2009).

Szkoła według Johna Deweya

W aspekcie poznawczym współczesna myśl konstruktywistyczna jest zakorzeniona w pragmatyzmie Johna Deweya, który zakwestionował surową dyscyplinę panującą w szkole jako niesprzyjającą swobodnym poszukiwaniom uczniów i postulował uznanie użyteczności praktycznej za kryterium praktyki i weryfikacji teorii oraz zbliżenie nauki szkolnej do realnego życia. Wiedza jest przez Deweya traktowana jako proces, w którym rzeczywistość podlega ciągłym zmianom, a sama czynność uczenia się jest utożsamiana z rozwiązywaniem problemów. Dewey postrzegał rolę ucznia jako zbliżoną do roli badacza, a na proces kształcenia patrzył jako na aktywne rekonstruowanie doświadczeń przy użyciu metody naukowej (Gałaś, 2016).

W założeniach progresywizmu zawarte są podstawowe idee, którymi kierowałem się podczas tworzenia tego programu nauczania.

A. Zgodnie z teorią progresywistyczną nauczyciel przestaje być źródłem wiedzy dla uczniów, a staje się przewodnikiem (trenerem), który kieruje procesem uczenia się. Nauczyciel stawia przed uczniami pytania i problemy, ale nie udziela na nie odpowiedzi i nie podaje gotowych rozwiązań – znajdowanie ich musi być efektem samodzielnej pracy uczniów. Nauczyciel może jedynie podpowiadać, jak i gdzie uczniowie mają ich poszukiwać.
B. Znaczna część treści nauczania przedmiotu biznes i zarządzanie ma zmienny charakter, dlatego uczniowie muszą potrafić samodzielnie szukać odpowiedzi na pojawiające się pytania i rozwiązań pojawiających się problemów. Gdyby wykorzystywali wyłącznie wiedzę przekazywaną im przez nauczyciela w trakcie lekcji, to istotna jej część byłaby nieaktualna już w momencie zakończenia przez nich edukacji w szkole ponadpodstawowej.
C. Program nauczania powinien stanowić ważne narzędzie realizacji edukacji włączającej. Dlatego wszelkie działania podejmowane przez nauczyciela powinny być dostosowane do potrzeb każdego ucznia i jego możliwości psychofizycznych, co jest jednym z podstawowych założeń progresywizmu.
D. Tradycyjne teorie w pedagogice nie przystają do wymagań współczesności, dlatego zostały przeze mnie odrzucone na rzecz teorii progresywistycznej, która zakłada, że uczeń aktywnie konstruuje swoją wiedzę.
E. W programie nauczania proponuję przede wszystkim aktywizujące metody nauczania właściwe dla teorii progresywistycznej, a nie metody podawcze, będące częścią tradycyjnych teorii.
F. Koncepcja konstruktywizmu, do której powinien odwoływać się program nauczania, korzysta z teorii progresywizmu. Tak więc wybór teorii progresywistycznej jako bazy do stworzenia programu nauczania przedmiotu biznes i zarządzanie jest uzasadniony.

Podejście do przedsiębiorczości w programie oparte jest na koncepcji P. Druckera, w której przedsiębiorca był agentem zmiany, wyszukującym i wykorzystującym okazje gospodarcze. Należy jednak zaznaczyć, że kładę nacisk nie tylko na przedsiębiorcę jako osobę prowadzącą firmę, lecz także – nawet przede wszystkim – na postawę przedsiębiorczą, która może mieć zastosowanie w wielu różnych obszarach życia i w wielu rolach w gospodarce (również jako pracownik czy konsument). Zaprezentowane podejście łączy perspektywę ekonomiczną (rola w gospodarce), psychologiczną (cechy i postawy przedsiębiorcy) oraz socjologiczną (wpływ na społeczeństwo i otoczenie).

2. Cele kształcenia – wymagania ogólne i treści nauczania – wymagania szczegółowe zapisane w podstawie programowej przedmiotu biznes i zarządzanie w zakresie podstawowym

2.1. Podstawa programowa

Podstawa programowa:

- zakresu podstawowego i rozszerzonego biznesu i zarządzania dla liceów ogólnokształcących i techników została ogłoszona w Rozporządzeniu Ministra Edukacji i Nauki z dnia z dnia 6 lutego 2023 r. (Dz.U. z 2023 r., poz. 314);
- biznesu i zarządzania dla szkół branżowych I stopnia została ogłoszona w Rozporządzeniu Ministra Edukacji i Nauki z dnia z dnia 6 lutego 2023 r. (Dz.U. z 2023 r., poz. 312).

W ww. podstawach programowych zapisane zostały m.in.: cele kształcenia – wymagania ogólne i treści nauczania – wymagania szczegółowe. Poniżej przedstawiona jest ich treść.

Uwaga

Podstawa programowa zakresu podstawowego biznesu i zarządzania dla liceów ogólnokształcących i techników jest taka sama jak podstawa programowa biznesu i zarządzania dla szkół branżowych I stopnia. Występują między nimi tylko drobne i nieistotne różnice językowe.

2.2. Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Wiedza.

1. Charakteryzowanie elementów kompetencji przedsiębiorczych, wyjaśnianie zależności zachodzących między nimi i rozumienie ich roli we współczesnym świecie.
2. Rozumienie znaczenia i wyzwań pracy zespołowej oraz poznanie technik ją wspomagających.
3. Charakteryzowanie etapów zarządzania projektami.
4. Identyfikowanie podstawowych rodzajów ryzyk związanych z realizacją projektów.
5. Wyjaśnianie mechanizmów funkcjonowania gospodarki rynkowej, powiązań między jej podmiotami i poznanie roli państwa w procesach gospodarczych.
6. Zaznajomienie się z prawami i instytucjami chroniącymi konsumenta.
7. Rozumienie różnych postaw ludzi wobec pieniędzy oraz konsekwencji wynikających z tych postaw.
8. Charakteryzowanie usług finansowych ważnych dla gospodarstwa domowego.
9. Rozumienie metod aktywnego poszukiwania pracy.
10. Wyjaśnianie zasad zarządzania przedsiębiorstwem.
11. Znajomość procesu planowania własnego biznesu.

II. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce.

1. Analiza własnych kompetencji przedsiębiorczych i przygotowanie planu działania zmierzającego do ich rozwoju.
2. Współpraca w zespole i skuteczne organizowanie pracy zespołu w celu realizacji określonego zadania.
3. Prowadzenie dyskusji i argumentowanie w trakcie pracy zespołowej.
4. Formułowanie i uzasadnianie celów, planowanie, prezentowanie zakresu i realizacja prostych zadań projektowych.

5. Samodzielne obserwacje zjawisk zachodzących w gospodarce i wyciąganie wniosków na podstawie tych obserwacji.
6. Uwzględnianie prostych informacji gospodarczych oraz podstawowych wskaźników ekonomicznych w podejmowanych decyzjach dotyczących życia prywatnego i w planach na przyszłość.
7. Planowanie budżetu gospodarstwa domowego ze świadomością konsekwencji nadmiernego zadłużania się.
8. Analizowanie wpływu podatków na budżet gospodarstwa domowego i możliwości wykorzystania ulg.
9. Dobieranie oferty usług finansowych do własnych potrzeb.
10. Dobieranie odpowiednich form oszczędzania i inwestowania z uwzględnieniem towarzyszącego im ryzyka i adekwatnie do sytuacji gospodarstwa domowego.
11. Obserwowanie dynamicznie zmieniającego się rynku pracy i rozpoznawanie kompetencji na nim oczekiwanych.
12. Sporządzanie dokumentów aplikacyjnych podczas ubiegania się o pracę.
13. Kształtowanie umiejętności autoprezentacji i formułowania konstruktywnych opinii zwrotnych.
14. Samodzielne analizowanie zjawisk zachodzących w najbliższym otoczeniu i formułowanie na ich podstawie pomysłów na własny biznes.
15. Przygotowanie do planowania własnej działalności gospodarczej.

III. Kształtowanie postaw.

1. Dostrzeganie znaczenia i konieczności ciągłego doskonalenia kompetencji przedsiębiorczych w życiu osobistym i społeczno-gospodarczym.
2. Dostrzeganie znaczenia kreatywnego myślenia w tworzeniu pomysłów na biznes oraz rozwiązywaniu problemów w życiu osobistym i zawodowym.
3. Docenianie roli przedsiębiorców budujących w sposób odpowiedzialny konkurencyjną gospodarkę oraz dostrzega nie znaczenia wolności gospodarczej i własności prywatnej jako filarów społecznej gospodarki rynkowej.
4. Przyjmowanie postaw patriotyzmu gospodarczego, rozumianego jako odpowiedzialność konsumentów i ludzi biznesu za dobrobyt gospodarczy i społeczny kraju.
5. Dostrzeganie konsekwencji działań nieetycznych związanych z finansami.
6. Świadomość konsekwencji związanych z nieodpowiedzialnym zadłużaniem się i mechanizmów wychodzenia ze spirali zadłużenia.
7. Samoświadomość i przyjmowanie odpowiedzialności za swoją karierę zawodową.
8. Docenianie roli postaw przedsiębiorczych pracowników w rozwoju biznesu i przedsięwzięć społecznych.
9. Docenianie roli przedsiębiorcy i osób zarządzających w osiąganiu celów przedsiębiorstwa.
10. Otwarcie na szanse pojawiające się w otoczeniu, podejmowanie inicjatywy, pomysłowość i determinacja w realizacji celów.
11. Respektowanie praw ochrony własności intelektualnej.

2.3. Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Osoba przedsiębiorcza we współczesnym świecie: przedsiębiorczość w gospodarce rynkowej, kompetencje przedsiębiorcze i metody ich doskonalenia, umiejętności interpersonalne, praca zespołowa, kreatywne myślenie, rola innowacji w przedsiębiorczości. Uczeń:
   1) na wybranych przykładach identyfikuje cechy człowieka przedsiębiorczego, rozpoznaje je u siebie i określa związek zachowania się osoby przedsiębiorczej z szansami, jakie stwarza gospodarka rynkowa;
   2) dostrzega znaczenie przedsiębiorczości, w tym innowacyjności i kreatywności, w życiu osobistym, społecznym i gospodarczym;
   3) identyfikuje składowe kompetencji osoby przedsiębiorczej (w zakresie wiedzy, umiejętności, postaw) i zależności zachodzące między nimi, a także dokonuje analizy własnych kompetencji i przygotowuje plan rozwoju kompetencji przedsiębiorczych;
   4) wyjaśnia rolę umiejętności w zakresie komunikacji interpersonalnej jako składową kompetencji przedsiębiorczych oraz stosuje różne formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej we współdziałaniu z innymi;
   5) rozpoznaje techniki wywierania wpływu na ludzi i stosuje sposoby obrony przed manipulacją;
   6) stosuje techniki zarządzania czasem w pracy indywidualnej i zespołowej;
   7) charakteryzuje etapy podejmowania decyzji i stosuje metody wspomagające ten proces;
   8) wyjaśnia znaczenie pracy zespołowej, charakteryzuje główne bariery w budowaniu zespołu i organizuje jego pracę w celu realizacji określonego zadania;
   9) wyjaśnia, na czym polega kreatywne myślenie i jego znaczenie w procesie identyfikacji szans rynkowych na nowe przedsięwzięcie biznesowe lub społeczne;
   10) charakteryzuje najważniejsze bariery oraz stosuje techniki pobudzające kreatywne myślenie w pracy indywidualnej i zespołowej;
   11) rozróżnia rodzaje i źródła innowacji, a także wyjaśnia na wybranych przykładach ich wpływ na zdolności konkurencyjne przedsiębiorstw na rynku.

II. Zarządzanie projektami: specyfika projektu, zakres, etapy i cele projektu, planowanie zadań projektowych, budżet i harmonogram działań, role w projekcie i podział zadań, podsumowywanie zadań projektowych. Uczeń:
   1) rozumie istotę projektu, identyfikuje i omawia poszczególne etapy projektu oraz charakteryzuje je na wybranym przykładzie;
   2) definiuje cele projektu, wykorzystując technikę SMART;
   3) wyróżnia zadania w projekcie i określa role w projekcie poszczególnych członków zespołu (na wybranym przykładzie);
   4) przygotowuje harmonogram i prosty budżet projektowy na podstawie zebranych danych;
   5) w czasie realizacji przykładowych zadań projektowych wprowadza zmiany do wcześniej zaplanowanych prac;
   6) sporządza zwięzłe sprawozdania z przeprowadzonych zadań projektowych, analizując powstałe problemy i zidentyfikowane ryzyka.

III. Gospodarka rynkowa: przedsiębiorczość w gospodarce rynkowej, cechy gospodarki rynkowej, rodzaje rynków, mechanizm rynkowy, podmioty gospodarki rynkowej, podmioty ekonomii społecznej, parametry charakteryzujące gospodarkę, budżet państwa i budżety jednostek samorządu terytorialnego, rola państwa w gospodarce, konsument na rynku, patriotyzm gospodarczy. Uczeń:
   1) dostrzega znaczenie przedsiębiorczości w rozwoju społeczno-gospodarczym – w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej;
   2) wykazuje zalety gospodarki opartej na mechanizmie rynkowym, doceniając fundamentalne wartości, na jakich się ona opiera (wolność gospodarcza, prywatna własność);
   3) analizuje funkcje rynku i rozróżnia rodzaje rynków;
   4) wyjaśnia prawo popytu i podaży oraz charakteryzuje czynniki wpływające na wielkość popytu i podaży;
   5) określa zależności między podmiotami gospodarki rynkowej, w tym państwem, gospodarstwem domowym i przedsiębiorstwem;
   6) identyfikuje podstawowe parametry charakteryzujące gospodarkę (w tym produkt krajowy brutto (PKB), inflację, zatrudnienie, bezrobocie);
   7) analizuje źródła wpływów i kierunki wydatków budżetu państwa oraz przykładowej jednostki samorządu terytorialnego, wyjaśnia wpływ deficytu budżetowego i długu publicznego na funkcjonowanie państwa i gospodarki;
   8) charakteryzuje organizacje i instytucje prokonsumenckie oraz potrafi korzystać z praw przysługujących konsumentom, w tym składać reklamację;
   9) rozumie, na czym polega współczesny patriotyzm gospodarczy, i dostrzega jego przejawy m.in. w uczciwym prowadzeniu i rozwijaniu działalności gospodarczej w Polsce, płaceniu podatków w Polsce, wykorzystywaniu rodzimych technologii, kupowaniu polskich produktów.

IV. Finanse osobiste: pieniądz, obieg pieniądza, postawy wobec pieniędzy, dojrzałość finansowa, instytucje rynku finansowego, budżet gospodarstwa domowego, spirala zadłużenia, podatki, formy oszczędzania i inwestowania, ryzyko inwestycyjne, usługi bankowe, bezpieczeństwo elektronicznych usług finansowych, finansowe zabezpieczenie przyszłości, ubezpieczenia społeczne, ubezpieczenia majątkowe i na życie, inwestowanie na Giełdzie Papierów Wartościowych, etyka w finansach. Uczeń:
   1) omawia funkcje i formy pieniądza oraz jego obieg w gospodarce;
   2) identyfikuje swoją postawę wobec pieniędzy oraz rozróżnia podstawowe postawy ludzi wobec pieniędzy, wymienia wady i zalety każdej z nich oraz omawia poziomy dojrzałości finansowej;
   3) charakteryzuje najważniejsze instytucje rynku finansowego w Polsce oraz objaśnia ich znaczenie w funkcjonowaniu gospodarki, przedsiębiorstw i konsumentów;
   4) wyjaśnia podstawowe zasady tworzenia budżetu gospodarstwa domowego, formułuje praktyczne rady pozwalające poprawić jakość zarządzania budżetem oraz unikać i wyjść ze spirali zadłużenia;
   5) wymienia podstawowe rodzaje podatków w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem podatków, których podatnikami są członkowie gospodarstwa domowego;
   6) wyjaśnia, z czego wynikają różnice między wynagrodzeniem brutto i netto;
   7) dobiera odpowiednie sposoby rozliczeń i możliwe do zastosowania ulgi w podatku dochodowym od osób fizycznych (PIT);
   8) rozróżnia formy oszczędzania i podstawowe formy inwestowania, ocenia je pod względem ryzyka, przewidywanych zysków i płynności;

9) ma świadomość pułapek związanych z wyborem podstawowych form oszczędzania i inwestowania, w tym inwestowania spekulacyjnego (z uwzględnieniem inwestycji alternatywnych), wykazuje różnice między inwestowaniem i hazardem oraz przeprowadza symulowaną alokację środków finansowych w wybrane formy oszczędzania i inwestowania;
10) analizuje oferty usług banków oraz spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w zakresie kont osobistych, kart płatniczych, lokat terminowych, kredytów i pożyczek oraz oferty pozabankowych instytucji pożyczkowych, uwzględniając realną stopę procentową, a także gwarancje depozytów;
11) rozumie zasady bezpieczeństwa i dostrzega zagrożenia przy korzystaniu z systemów elektronicznych związanych z finansami osobistymi, w tym bankowości elektronicznej;
12) dostrzega konieczność wczesnego rozpoczęcia systematycznego oszczędzania i inwestowania środków finansowych na emeryturę i jest świadomy efektów finansowych związanych z procentem składanym dla długiego okresu lokowania środków;
13) charakteryzuje system zabezpieczenia społecznego (ubezpieczenia społeczne i zdrowotne) oraz rodzaje ubezpieczeń (osobowych i majątkowych) według różnych kryteriów i porównuje oferty zakładów ubezpieczeń na przykładzie ubezpieczenia nieruchomości lub pojazdów mechanicznych, ze szczególnym uwzględnieniem relacji zakresów ochrony i sum ubezpieczeń do wysokości składki;
14) charakteryzuje rodzaje papierów wartościowych i objaśnia mechanizm inwestowania w akcje na giełdzie papierów wartościowych na przykładzie Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie;
15) krytycznie analizuje przykładowe umowy produktów finansowych (np. umowy kredytu lub pożyczki, ogólne warunki ubezpieczenia);
16) jest świadomy, że należy korzystać z różnorodnych i wiarygodnych źródeł informacji przed podjęciem decyzji finansowych;
17) ocenia przykłady praktyk i zachowań etycznych oraz nieetycznych na rynku finansowym i formułuje rekomendacje, co zrobić, żeby nie paść ofiarą nieuczciwych praktyk.

V. Osoba przedsiębiorcza na rynku pracy: kariera zawodowa, poszukiwanie pracy, rozmowa kwalifikacyjna, autoprezentacja, formułowanie opinii zwrotnej, etyka w pracy. Uczeń:
1) na podstawie analizy ścieżek kariery znanych ludzi oraz własnych oczekiwań planuje swoją karierę zawodową i wymienia jej etapy w czasie;
2) formułuje własne cele zawodowe zgodnie z zasadą SMART, z zachowaniem równowagi z planami w życiu prywatnym, i opisuje możliwości ich realizacji;
3) opracowuje plan swojej ścieżki edukacyjnej;
4) analizuje swoje kompetencje i zestawia je z zapotrzebowaniem na rynku pracy;
5) analizuje oferty pracy, wskazuje najbardziej i najmniej poszukiwane zawody oraz identyfikuje potencjalne trudności w znalezieniu pracy przez osoby bezrobotne;
6) przygotowuje dokumenty aplikacyjne związane z ubieganiem się o pracę;
7) dokonuje autoprezentacji jako kandydat do pracy i na podstawie konstruktywnej informacji zwrotnej koryguje swoje wystąpienie;
8) rozumie zasady prowadzenia rozmowy kwalifikacyjnej;
9) wymienia podstawowe prawa i obowiązki pracownika (w tym młodocianego) i pracodawcy;

10) na wybranych przykładach wymienia różnice między zatrudnieniem a samozatrudnieniem oraz analizuje ich zalety i wady;
11) identyfikuje konsekwencje nieetycznych zachowań w relacjach pracownik - pracodawca.

VI. Przedsiębiorstwo: zarządzanie przedsiębiorstwem, własny biznes i jego otoczenie, finanse przedsiębiorstwa, etyka w biznesie, społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw. Uczeń:
1) rozumie istotę procesu zarządzania przedsiębiorstwem i dostrzega znaczenie zarządzania w osiąganiu celów przedsiębiorstwa;
2) dyskutuje na tematy związane z prowadzeniem biznesu podczas spotkania z przedsiębiorcą;
3) inspirując się doświadczeniami własnymi i znanych przedsiębiorców oraz bazując na zebranych informacjach z rynku (zachowania klientów i konkurentów), znajduje pomysły na własną działalność gospodarczą i ocenia je pod względem innowacyjności;
4) w ramach pracy projektowej przygotowuje w zespole wstępną koncepcję własnego biznesu;
5) ma świadomość znaczenia ochrony własności intelektualnej w prowadzonej działalności;
6) analizuje mikro i makrootoczenie przedsiębiorstwa, identyfikuje mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia projektowanego przedsiębiorstwa;
7) identyfikuje możliwe źródła finansowania działalności przedsiębiorstw;
8) prognozuje efekty finansowe projektowanego przedsiębiorstwa na podstawie zestawienia planowanych przychodów i kosztów;
9) rozróżnia zachowania etyczne i nieetyczne w biznesie, w tym przejawy korupcji w życiu gospodarczym, oraz rozumie istotę i cele społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw;
10) dokonuje prezentacji koncepcji własnego biznesu i na podstawie komunikatów zwrotnych modyfikuje jej elementy.

3. Treści nauczania oraz towarzyszące im cele szczegółowe

3.1. Założenia ogólne

Treści nauczania zawarte w programie podzielono na 32 jednostki oznaczone cyframi arabskimi, a poszczególne jednostki pogrupowano w sześć części. Każda jednostka ma określony temat.
Do każdej jednostki przypisane zostały cele szczegółowe (oczekiwane osiągnięcia uczniów).
Na realizację jednej jednostki przewidywane jest od 1 do 3 godzin lekcyjnych. Łącznie na realizację wszystkich jednostek potrzebnych jest 50 godzin lekcyjnych, a 10 godzin pozostawiono do dyspozycji nauczyciela. Godziny te powinny być przeznaczone na pracę projektową uczniów polegającą np. na przygotowaniu w zespole wstępnej koncepcji własnego biznesu
Na realizację niektórych jednostek przewidziano 2 lub 3 godziny lekcyjne. Jeżeli szkoła ma takie możliwości, byłoby wskazane, aby jednostki te były realizowane w tym samym dniu, ponieważ obejmują one kompleks ściśle powiązanych ze sobą zagadnień. Ponadto czasami wymagają one zastosowania takiej metody nauczania (np. wycieczki edukacyjnej), której nie można wykonać, gdy realizacja treści tej jednostki jest rozłożona na różne dni. Kolejność poszczególnych części i jednostek nie jest przypadkowa. Została ona wyznaczona na podstawie związków merytorycznych występujących w treściach programowych. Pierwsze trzy części programu nauczania mają charakter bardziej ogólny, natomiast pozostałe trzy części mają charakter bardziej praktyczny – przygotowują one ucznia do zarządzania swoimi finansami oraz do jednej z dwóch ról odgrywanych później przez niego w życiu zawodowym: pracownika lub przedsiębiorcy (pracodawcy).

3.2. Treści nauczania wykraczające poza podstawę programową

Treści nauczania i cele szczegółowe przedstawione w programie nauczania zostały wyznaczone zapisami podstawy programowej kształcenia ogólnego.
Dla niektórych uczniów zdobywanie wiedzy ekonomicznej - na całe życie - ograniczy się tylko do przedmiotu biznes i zarządzanie, realizowanego w szkole ponadpodstawowej w zakresie podstawowym. Z myślą o tych uczniach rozszerzyłem treści nauczania wynikające z podstawy programowej o takie treści, które wyposażą ich w kompetencje niezbędne im w dalszym życiu.
Dodatkowe treści nauczania wprowadzone przeze mnie do programu nauczania dotyczą:

- negocjacji;
- krytycznego myślenia;
- rozpoznawania fake newsów;
- grupowego podejmowania decyzji;
- burzy mózgów;
- zarządzania sobą;
- uczenia się przez całe życie;
- zagrożeń związanych z korzystaniem z bankowości telefonicznej;
- zatrudnienia na podstawie umów cywilnoprawnych;
- konsekwencji pracy bez umowy;
- umowy o pracę;
- wypowiedzenia umowy o pracę;
- różnic pomiędzy przychodami, a wpływami oraz kosztami a wydatkami;
- konieczności utrzymania płynności przy prowadzeniu własnego biznesu.

Część I. Osoba przedsiębiorcza we współczesnym świecie

Temat: Przedsiębiorczość w gospodarce rynkowej

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia[1] – wymagania ogólne: I.1., II,1., III.1.
Treści nauczania[2] – wymagania szczegółowe: I.1), I.2), I.3)

Treści nauczania
Przedsiębiorczość. Kompetencje kluczowe. Wiedza, umiejętności i postawy potrzebne do nabycia kompetencji w zakresie przedsiębiorczości. Metody nabywania i doskonalenia wiedzy, umiejętności i postaw w zakresie przedsiębiorczości. Człowiek przedsiębiorczy, a przedsiębiorca. Rola przedsiębiorczości w życiu człowieka i w gospodarce.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- objaśnia własnymi słowami czym jest przedsiębiorczość i jakie jest jej znaczenie we współczesnym świecie;
- wyjaśnia czym są kompetencje kluczowe;
- wyszukuje informacje dotyczące poszczególnych elementów kompetencji osoby przedsiębiorczej;
- dokonuje samooceny z punktu widzenia wiedzy, umiejętności i postaw w zakresie przedsiębiorczości;
- wymienia i charakteryzuje metody nabywania i doskonalenia wiedzy, umiejętności i postaw w zakresie przedsiębiorczości;
- we współpracy z rodzicami oraz nauczycielami i doradcami zawodowymi przygotowuje plan rozwoju swoich kompetencji przedsiębiorczych;
- zdobywa informacje o ludziach przedsiębiorczych i przedsiębiorcach w swoim otoczeniu.

Temat: Umiejętności interpersonalne

Liczba godzin: 2

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.1., I.2., II.2., II.3.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: I.4), I.5), I.8)

Treści nauczania
Umiejętności interpersonalne i ich znaczenie we współczesnym świecie. Postawy sprzyjające zdobywaniu i rozwijaniu umiejętności interpersonalnych: asertywność, empatia, otwartość, postawa etyczna. Komunikacja interpersonalna. Komunikacja pisemna i ustna. Komunikacja werbalna i niewerbalna. Zasady skutecznej komunikacji. Rola komunikacji interpersonalnej we

[1] Pełną treść podawanych w tych punktach celów kształcenia można odczytać z podstawy programowej lub z jej fragmentu zamieszczonego w tym programie nauczania na stronach 8-9.

[2] Pełną treść podawanych w tych punktach treści nauczania odczytać z podstawy programowej lub z jej fragmentu zamieszczonego w tym programie nauczania na stronach 10-13.

współczesnym świecie. Negocjacje. Zasady skutecznych negocjacji. Warianty zakończenia negocjacji. Praca zespołowa. Efekt synergii. Zespół. Kierownik zespołu. Umiejętności kierownika zespołu. Korzyści z pracy zespołowej. Bariery w pracy zespołowej. Działania wspomagające pracę zespołową. Perswazja i manipulacja. Metody obrony przed manipulacją.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- objaśnia własnymi słowami czym są umiejętności interpersonalne i jakie jest ich znaczenie we współczesnym świecie;
- charakteryzuje postawy sprzyjające zdobywaniu i rozwijaniu umiejętności interpersonalnych;
- skutecznie komunikuje się z innymi ludźmi;
- dobiera w zależności od sytuacji właściwe formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej;
- uczestniczy w negocjacjach;
- stosuje zasady skutecznych negocjacji;
- rozumie znaczenie pracy zespołowej;
- uczestniczy w pracy zespołowej;
- wymienia korzyści z pracy zespołowej;
- wymienia bariery pracy zespołowej;
- podejmuje działania wspierające pracę zespołową;
- odróżnia perswazję od manipulacji;
- rozpoznaje techniki manipulacji i stosuje sposoby obrony przed nimi.

Temat: Podejmowanie decyzji

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.1.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: I.7)

Treści nauczania
Decyzja. Proces podejmowania decyzji. Krytyczne myślenie. Informacje. Fake newsy. Podejmowanie decyzji w grupach. Burza mózgów.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- wyjaśnia czym jest decyzja;
- opisuje proces podejmowania decyzji;
- wyjaśnia na czym polega krytyczne myślenie i dlaczego jest ono tak ważne we współczesnym świecie;
- potrafi myśleć krytycznie;
- wybiera informacje potrzebne do podjęcia decyzji;
- rozpoznaje i eliminuje fake newsy;
- wyjaśnia różnice pomiędzy indywidualnym a grupowym procesem podejmowania decyzji;
- uczestniczy w burzy mózgów;
- stosuje zasady udziału w burzy mózgów.

Temat: Kreatywność i innowacyjność

Liczba godzin: 2

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: III.2.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: I.2), I.9), I.10), I.11)

Treści nauczania
Kreatywność. Osoba kreatywna. Postawa kreatywna. Kreatywne myślenie. Bariery kreatywności. Pobudzanie i wzmacnianie kreatywności. Znaczenie kreatywności we współczesnym świecie. Rola kreatywności we współczesnym świecie. Kreatywność, a innowacje. Rodzaje i źródła innowacji. Wpływ innowacji na funkcjonowanie przedsiębiorstw na rynku.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- wyjaśnia na czym polega kreatywność;
- charakteryzuje osobę kreatywną;
- wyjaśnia na czym polega kreatywne myślenie;
- wyjaśnia na czym polega kreatywna postawa;
- wskazuje bariery kreatywności i prezentuje sposoby ich eliminowania;
- formułuje wskazówki wzmacniające i pobudzające kreatywność w pracy indywidualnej oraz w pracy zespołowej;
- stosuje się do wskazówek wzmacniających i pobudzających kreatywność w pracy indywidualnej oraz w pracy zespołowej;
- wyjaśnia jakie jest znaczenie kreatywności we współczesnym świecie;
- wyjaśnia czym są innowacje;
- wymienia, charakteryzuje i rozróżnia źródła innowacji;
- wymienia, charakteryzuje i rozróżnia rodzaje innowacji;
- wyjaśnia jakie jest wpływ innowacji na funkcjonowanie przedsiębiorstw na rynku.

Temat: Zarządzanie sobą i swoim czasem

Liczba godzin: 2

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.1., II.1., III.1.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: I.1), I.6)

Treści nauczania
Zarządzanie sobą. Indywidualna hierarchia wartości. Zarządzanie swoim czasem. Aspiracje. Poziom aspiracji. Samoocena. Własne cele (SMART). Planowanie i realizacja celu. Słabe i mocne strony. Rozwój osobisty (inwestowanie w siebie). Uczenie się przez całe życie. Techniki i metody wspierające zarządzanie czasem. Prowadzenie kalendarza. Ustalanie priorytetów. Prokrastynacja.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- wyjaśnia na czym polega zarządzanie sobą;
- potrafi wskazać najważniejsze dla siebie wartości;
- wyjaśnia dlaczego zarządzanie sobą jest nierozerwalnie związane z zarządzaniem swoim czasem;
- wyjaśnia czym są aspiracje człowieka;
- potrafi sformułować własne aspiracje;
- dokonuje samooceny;
- potrafi sformułować swoje cele osobiste zgodnie z techniką SMART;
- opracowuje plan realizacji celu;
- potrafi wskazać swoje mocne i słabe strony;
- wyjaśnia na czym polega rozwój osobisty;
- rozumie konieczność uczenia się przez całe życie;
- wymienia i charakteryzuje techniki i metody zarządzania czasem;
- stosuje techniki i metody zarządzania czasem w pracy indywidualnej i w pracy zespołowej;
- prezentuje wady i zalety kalendarza książkowego i kalendarza elektronicznego;
- prowadzi kalendarz;
- wyjaśnia dlaczego ważne jest ustalanie priorytetów;
- stosuje macierz Eisenhowera;
- wyjaśnia na czym polega prokrastynacja;
- stosuje metody radzenia sobie z prokrastynacją.

Część II. Zarządzanie projektami

Temat: Podstawowe informacje o projekcie

Liczba godzin: 2

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: II.4.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: II.1), II.2)

Treści nauczania
Projekt i jego specyfika. Przedsięwzięcia, do których realizacji wykorzystane są projekty. Cele i zakres projektu. Technika SMART i jej wykorzystanie do formułowania celu projektu. Różnice między celem a zakresem projektu. Zarządzanie projektem.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- wyjaśnia istotę projektu (wyjaśnia, czym jest projekt);
- wyjaśnia, na czym polega specyfika projektu;
- podaje przykłady przedsięwzięć, do których realizacji wykorzystywane są projekty;
- wymienia i charakteryzuje elementy definicji projektu;
- wyjaśnia czym jest cel projektu;
- wyjaśnia, czym jest zakres projektu;
- szczegółowo wyjaśnia na czym polega technika SMART;
- formułuje cele projektu zgodnie z techniką SMART;

- wyjaśnia różnice pomiędzy celem projektu, a jego zakresem;
- wyjaśnia, na czym polega zarządzanie projektem;
- wymienia i charakteryzuje elementy zarządzania projektem.

Temat: Zespół projektowy

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.2., II.2., II.3.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: II.3)

Treści nauczania
Zespół projektowy. Poszczególne role w zespole projektowym i ich charakterystyka. Zadania projektowe. Wyodrębnienie zadań i ich przydzielanie. Przyporządkowanie zadań do poszczególnych ról.

Szczegółowe cele kształcenia.
Uczeń:
- przedstawia strukturę zespołu projektowego;
- wymienia, rozróżnia i charakteryzuje role w zespole projektowym;
- wyjaśnia, czym są zadania projektowe;
- wyodrębnia (wyróżnia) zadania w przykładowym projekcie;
- przyporządkowuje wyodrębnione zadania do poszczególnych ról w zespole projektowym;
- wyjaśnia dlaczego ważne jest terminowe wykonywanie zadań.

Temat: Realizacja projektu

Liczba godzin: 3

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.2., I.3., I.4., II.2., II.3., II.4.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: II.1), II.4), II.5), II.6)

Treści nauczania

Etapy projektu – definiowanie projektu, planowanie projektu (planowanie prac projektowych), inicjowanie projektu, realizowanie projektu, kontrola i monitorowanie projektu, zamknięcia projektu, (zakończenie projektu). Działania wykonywane w ramach poszczególnych etapów. Zasoby w projekcie i zarządzanie nimi. Budżet i harmonogram projektu. Wprowadzanie zmian do budżetu i harmonogramu projektu. Raportowanie w ramach projektu. Ryzyko w projekcie i zarządzanie nim. Rodzaje ryzyka ze względu na jego prawdopodobieństwo. Rodzaje ryzyka ze względu na jego wpływ na projekt. Raportowanie w projekcie.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:
- wymienia, charakteryzuje i rozróżnia etapy projektu;
- przyporządkowuje działania wykonywane w trakcie projektu do poszczególnych etapów;
- wyjaśnia pojęcie zasobów w kontekście pracy projektowej;

- wymienia zasoby potrzebne do realizacji projektu;
- przedstawia, jak wygląda zarządzanie zasobami w projekcie;
- sporządza harmonogram projektu;
- przygotowuje budżet projektu;
- uczestniczy w realizacji prostych zadań projektowych;
- wyjaśnia, czym jest ryzyko w projekcie;
- rozróżnia ryzyko zewnętrzne od ryzyka wewnętrznego;
- wymienia i charakteryzuje rodzaje ryzyka ze względu na jego prawdopodobieństwo;
- wymienia i charakteryzuje rodzaje ryzyka ze względu na jego wpływ na projekt;
- przedstawia, jak wygląda zarządzanie ryzykiem w projekcie;
- opisuje poszczególne etapy procesu zarządzania ryzykiem w projekcie;
- wyjaśnia funkcję raportów sporządzanych w trakcie realizacji projektu;
- sporządza raporty z wykonanych zadań projektowych.

Część III. Gospodarka rynkowa

Temat: Mechanizmy funkcjonowania gospodarki rynkowej

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.5., II.5., II.6.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: III.1), III.3), III.4)

Treści nauczania
Rynek. Popyt i podaż. Prawo popytu i podaży. Mechanizm rynkowy. Czynniki wpływające na popyt i podaż. Prawo popytu i podaży. Funkcje rynku. Rodzaje rynków.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:
- wyjaśnia, czym jest rynek i jakie pełni funkcje w gospodarce;
- objaśnia własnymi słowami prawo popytu i podaży oraz działanie mechanizmu rynkowego;
- wymienia i charakteryzuje czynniki kształtujące popyt i podaż;
- wymienia, charakteryzuje i rozróżnia rodzaje rynków.

Temat: Cechy gospodarki rynkowej

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.5., II.5., III.3.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: III.1), III.2)

Treści nauczania
Zasoby. Najważniejszy problemem ekonomiczny – ograniczone zasoby. System gospodarczy. Typy systemów gospodarczych: gospodarka rynkowa i gospodarka centralnie sterowana. Filary gospodarki rynkowej: własność prywatna, wolność gospodarcza, konkurencja. Problemy gospodarek rynkowych. Zalety gospodarek rynkowych. Przedsiębiorczość i jej znaczenie.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia „zasoby”, „system gospodarczy”;
- wyjaśnia, na czym polega najważniejszy problem ekonomiczny;
- wymienia filary gospodarki rynkowej;
- wyjaśnia znaczenie: własności prywatnej, wolności gospodarczej, konkurencji na rynku;
- podaje przykłady przedsiębiorstw działających w skali: lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej;
- podaje przykłady wpływu przedsiębiorstw na przebieg procesów społeczno-gospodarczych w skali: lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej.

Temat: Podmioty gospodarki rynkowej

Liczba godzin: 3

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.5., II.5., II.6., III.4.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: III.5), III.6), III.7), III.9)

Treści nauczania
Podmioty gospodarki rynkowej – przedsiębiorstwa, gospodarstwa domowe, państwo. Charakterystyka podmiotów gospodarki rynkowej. Osoba fizyczna. Osoba prawna. Ekonomia społeczna. Podmioty ekonomii społecznej. Zależności i powiązania między podmiotami gospodarki rynkowej. Czynniki produkcji. Wskaźniki gospodarcze: PKB, stopa inflacji, stopa bezrobocia czy wskaźnik zatrudnienia. Rola państwa w gospodarce rynkowej. Budżet państwa i budżety jednostek samorządu terytorialnego. Deficyt budżetowy i dług publiczny. Patriotyzm gospodarczy.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- wyszukuje informacje o podmiotach gospodarki rynkowej;
- objaśnia przy wykorzystaniu schematu powiązania zachodzące między podmiotami gospodarki rynkowej;
- wyszukuje informacje dotyczące: PKB, stopy inflacji, stopy bezrobocia i wskaźnika zatrudnienia i interpretuje je;
- opisuje rolę państwa w gospodarce rynkowej;
- wyjaśnia, czym jest budżet państwa, a czym – budżety jednostek samorządu terytorialnego;
- analizuje dochody i wydatki budżetu państwa i przykładowej jednostki samorządu terytorialnego;
- wyjaśnia pojęcia „nadwyżka budżetowa”, „deficyt budżetowy” i „dług publiczny”;
- przedstawia wpływ deficytu budżetowego i długu publicznego na funkcjonowanie państwa i gospodarki;
- wyjaśnia pojęcie ekonomii społecznej;
- charakteryzuje podmioty ekonomii społecznej;
- wyszukuje informacje o podmiotach ekonomii społecznej funkcjonujących w pobliżu jego miejsca zamieszkania;
- podaje przykłady przejawów patriotyzmu gospodarczego ze strony gospodarstw domowych, przedsiębiorstw i władz publicznych.

Temat: Konsumenci na rynku

Liczba godzin: 2

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej

Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.6., II.5., II.6.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: III.8)

Treści nauczania

Pojęcie konsumenta. Pozycja konsumenta na rynku. Umowy z udziałem konsumentów. Niezgodność towaru z umową. Gwarancja. Reklamacja z tytułu niezgodności towaru z umową i z tytułu gwarancji. Umowy zawarte na odległość. Umowy zawarte poza lokalem przedsiębiorstwa. Prawo do odstąpienia od umowy zawartej na odległość i umowy zawartej poza lokalem przedsiębiorstwa. Spory konsumenckie i sposoby ich rozwiązywania. Instytucje zajmujące się ochroną konsumentów. Powiatowi (miejscy) rzecznicy konsumentów, Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Organizacje pozarządowe zajmujące się ochroną konsumentów.

Szczegółowe cele kształcenia

Uczeń:

- jest świadomy konsekwencji, jakie wiążą się z podpisaniem umowy bez jej przeczytania i zrozumienia;
- zna prawa konsumentów;
- potrafi egzekwować prawa konsumentów;
- wie, do jakich instytucji i organizacji pozarządowych można się zwrócić w sytuacji, gdy naruszane są prawa konsumentów;
- potrafi napisać i prawidłowo złożyć reklamację z tytułu niezgodności towaru z umową i z tytułu gwarancji;
- potrafi napisać i prawidłowo złożyć (wysłać) pismo o odstąpieniu od umowy.

Część IV. Finanse osobiste

Temat: Pieniądz w gospodarce rynkowej

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej

Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.7.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: IV.1), IV.2)

Treści nauczania

Pojęcie pieniądza. Historia pieniądza. Rodzaje pieniądza. Funkcje pieniądza. Obieg pieniądza w gospodarce. Postawy ludzi wobec pieniędzy.

Szczegółowe cele kształcenia

Uczeń:

- wyjaśnia rolę pieniądza w gospodarce;
- objaśnia funkcje i formy pieniądza;
- omawia obieg pieniądza w gospodarce;
- opisuje zachowania, które wyrażają postawę człowieka wobec pieniędzy;
- wymienia i charakteryzuje czynniki kształtujące zachowania człowieka wobec pieniędzy;
- rozróżnia postawy ludzi wobec pieniędzy i wymienia wady i zalety każdej z nich;

- identyfikuje swoją postawę wobec pieniędzy oraz przedstawia wynikające z niej konsekwencje.

Temat: Rynek finansowy

Liczba godzin: 3

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.6., III.5.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: IV.3), IV.16) IV.17)

Treści nauczania
Czym jest rynek finansowy? Grupy podmiotów występujące na rynku finansowym. Banki, SKOK-i. Parabanki. Podmioty świadczące usługi płatnicze. Giełdy papierów wartościowych. Biura i domy maklerskie. Towarzystwa funduszy inwestycyjnych. Zakłady ubezpieczeń. Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Narodowy Bank Polski. Polityka pieniężna. Stopy procentowe. Komisja Nadzoru Finansowego. Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Bankowy Fundusz Gwarancyjny. Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny. Rzecznik finansowy. Etyka na rynku finansowym. Prawa klienta na rynku finansowym.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:
- objaśnia specyfikę rynku finansowego;
- charakteryzuje najważniejsze instytucje rynku finansowego w Polsce;
- wyjaśnia pojęcie polityki pieniężnej i stopy procentowej;
- objaśnia różnice pomiędzy stopami procentowymi banku centralnego, a stopami procentowymi banków komercyjnych;
- korzysta z różnorodnych i wiarygodnych źródeł informacji dokonując wyboru podmiotu rynku finansowego, z usług którego skorzysta;
- korzysta z listy ostrzeżeń publicznych KNF;
- korzysta z listy ostrzeżeń konsumenckich UOKiK
- objaśnia zasady gwarantowania depozytów przez BFG;
- identyfikuje nieetyczne i nieuczciwe działania podmiotów rynku finansowego i przewiduje ich możliwe konsekwencje;
- potrafi wskazać sposoby zabezpieczenia przed nieetycznymi i nieuczciwymi praktykami na rynku finansowym;
- charakteryzuje instytucje chroniące konsumentów na rynku finansowym;
- korzysta z praw chroniących konsumentów na rynku finansowym;
- potrafi złożyć reklamację w instytucji finansowej.

Temat: Gospodarowanie finansami osobistymi

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: II.8., III.6.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: IV.5), IV.7), IV.16)

Treści nauczania
Czym są finanse osobiste? Źródła dochodów gospodarstwa domowego. Wydatki gospodarstwa domowego. Dojrzałość finansowa i jej poziomy. Rodzaje podatków. Wpływ podatków na finanse osobiste. Podatki pośrednie i bezpośrednie. Podatki majątkowe i dochodowe. Rozliczanie podatku dochodowego od osób fizycznych.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:
- wyjaśnia czym są finanse osobiste;
- wskazuje źródła dochodów i rodzaje wydatków gospodarstwa domowego;
- wyjaśnia na czym polega dojrzałość finansowa i omawia jej poziomy;
- wymienia podstawowe rodzaje podatków w Polsce;
- wyjaśnia różnice między podatkami bezpośrednimi i pośrednimi oraz pomiędzy podatkami dochodowymi, a majątkowymi;
- objaśnia jaki wpływ mają podatki na budżet gospodarstwa domowego;
- korzysta z różnorodnych i wiarygodnych źródeł informacji przed sporządzeniem rocznego rozliczenia z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych;
- dobiera odpowiedni do opisanej sytuacji sposób rozliczenia z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych;
- znajduje informacje o ulgach w podatku dochodowym od osób fizycznych, z których może skorzystać jego rodzina;
- sporządza rozliczenie roczne z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych.

Temat: Budżet gospodarstwa domowego

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: II.7., III.6.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: IV.4), IV.16)

Treści nauczania
Pojęcie budżetu gospodarstwa domowego. Etapy przygotowania budżetu gospodarstwa domowego. Deficyt i nadwyżka w budżecie gospodarstwa domowego. Metody sporządzania budżetu gospodarstwa domowego.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:
- sporządza budżet gospodarstwa domowego;
- wyjaśnia w jaki sposób powstaje deficyt lub nadwyżka w budżecie gospodarstwa domowego;
- wskazuje sposoby ograniczania deficytu lub zagospodarowania nadwyżki w budżecie gospodarstwa domowego;
- charakteryzuje metody sporządzania budżetu gospodarstwa domowego;
- wybiera optymalną dla siebie metodę sporządzania budżetu gospodarstwa domowego;
- formułuje praktyczne rady pozwalające poprawić jakość zarządzania budżetem gospodarstwa domowego.

Temat: Konto osobiste

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.8., II.9.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: IV.10), IV.11), IV.15), IV.16)

Treści nauczania
Pojęcie konta osobistego. Rodzaje kont osobistych. Kryteria wyboru konta osobistego. Kanały dostępu do usług bankowych. Zachowanie w sytuacji zaginięcia dokumentów. Najważniejsze zasady bezpieczeństwa w kontaktach telefonicznych z bankiem. Najważniejsze zasady bezpiecznego korzystania z bankowości elektronicznej. Umowa rachunku bankowego.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- wyjaśnia na czym polega prowadzenie konta osobistego przez bank;
- przedstawia korzyści posiadania konta osobistego;
- porównuje oferty banków komercyjnych i spółdzielczych oraz spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w zakresie kont osobistych;
- wymienia i charakteryzuje różne rodzaje kont osobistych;
- wymienia i charakteryzuje usługi oferowane w ramach konta osobistego;
- dokonuje wyboru konta osobistego na podstawie określonych kryteriów;
- wyszukuje informacje o zasadach bezpieczeństwa, których należy przestrzegać przy korzystaniu z bankowości elektronicznej i bankowości telefonicznej;
- przestrzega zasad bezpieczeństwa w zakresie korzystania z bankowości elektronicznej i bankowości telefonicznej;
- umie się zabezpieczać przed zagrożeniami związanymi z korzystaniem z bankowości elektronicznej;
- analizuje zapisy umów dotyczących kont osobistych i znajduje odpowiedzi na pytania wynikające z tej analizy.

Temat: Karty płatnicze

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.8., II.9.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: IV.10), IV.15), IV.16)

Treści nauczania
Pojęcie karty płatniczej. Rodzaje kart płatniczych. Korzystanie z kart płatniczych. Transakcje bezgotówkowe. Najważniejsze zasady bezpiecznego płacenia kartą w placówkach stacjonarnych. Najważniejsze zasady bezpiecznego płacenia kartą w sklepach internetowych. Transakcje gotówkowe. Najważniejsze zasady bezpiecznego korzystania z bankomatu Umowa o kartę płatniczą.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- wyjaśnia czym jest karta płatnicza i przedstawia korzyści z jej posiadania;
- wymienia i charakteryzuje różne rodzaje kart płatniczych;
- dokonuje wyboru karty płatniczej dostosowanej do swoich potrzeb;
- porównuje oferty banków komercyjnych i spółdzielczych oraz spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w zakresie kart płatniczych;
- wyszukuje informacje o zasadach bezpieczeństwa dotyczących korzystania z kart płatniczych i przestrzega ich;
- analizuje zapisy umów dotyczących kart płatniczych i znajduje odpowiedzi na pytania wynikające z tej analizy.

Temat: Racjonalne korzystanie z kredytów i pożyczek

Liczba godzin: 2

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.8., II.6., II.7., II.9.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: IV.10), IV.15), IV.16)

Treści nauczania
Kredyt a pożyczka. Rodzaje kredytów. Kredyt hipoteczny. Zdolność kredytowa. Pętla kredytowa, Pożyczki udzielane przez firmy pożyczkowe (parabanki). Kryteria wyboru kredytu (pożyczki). Całkowity koszt kredytu (pożyczki). RRSO. Umowy dotyczące korzystania z kredytów i pożyczek.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- wyjaśnia czym jest kredyt, a czym pożyczka;
- objaśnia różnice między kredytem, a pożyczką;
- wymienia i charakteryzuje najważniejsze rodzaje kredytów;
- wyjaśnia czym jest zdolność kredytowa;
- wymienia i charakteryzuje kryteria brane pod uwagę przez banki przy ustalaniu zdolności kredytowej;
- przedstawia konsekwencje związane z nieodpowiedzialnym zadłużaniem;
- wie czym jest spirala zadłużenia i jak jej unikać oraz zna sposoby wychodzenia z niej;
- wymienia i charakteryzuje kryteria wyboru kredytu;
- potrafi wyjaśnić czym jest RRSO i dlaczego należy ją wykorzystywać do porównań ofert w zakresie kredytów i pożyczek;
- analizuje oferty dotyczące kredytów i pożyczek i wybiera najkorzystniejszą;
- zna zagrożenia wynikające z korzystania z pożyczek udzielanych przez parabanki;
- analizuje zapisy umów kredytowych i umów pożyczki i znajduje odpowiedzi na pytania wynikające z tej analizy.

Temat: Racjonalne oszczędzanie i inwestowanie

Liczba godzin: 3

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.8., II.9., II.10.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: IV.8), IV.9), IV.10), IV.14), IV.15), IV.16)

Treści nauczania
Oszczędzanie a inwestowanie. Inwestowanie a hazard. Kryteria wyboru formy oszczędzania lub inwestowania. Realna i nominalna stopa procentowa. Lokaty bankowe. Dochody z tytułu lokat bankowych. Oferta banków i kryteria wyboru lokaty. Oferty parabanków. Papiery wartościowe i ich rodzaje. Akcje. Obligacje. Inwestowanie w papiery wartościowe. Indeksy giełdowe. Oferta funduszy inwestycyjnych. Inwestowanie spekulacyjne. Inwestycje alternatywne. Umowy dotyczące oszczędzania i inwestowania.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- wyjaśnia czym jest oszczędzanie, a czym inwestowanie;
- wyjaśnia różnice między inwestowaniem, a hazardem;
- charakteryzuje ryzyka związane z inwestowaniem spekulacyjnym oraz z inwestowaniem w produkty alternatywne;
- zna zagrożenia wynikające z korzystania z różnych form oszczędzania i inwestowania oferowanych przez parabanki;
- ocenia poszczególne formy inwestycji i oszczędności z punktu widzenia ryzyka, płynności i przewidywanych zysków, biorąc pod uwagę gwarancje udzielane przez BFG;
- objaśnia różnice między realną, a nominalną stopą procentową;
- przeprowadza symulowaną alokację środków finansowych w wybrane formy oszczędzania i inwestowania;
- dobiera formy oszczędzania i inwestowania dostosowane do własnych potrzeb;
- objaśnia podobieństwa i różnice pomiędzy akcjami a obligacjami;
- opisuje mechanizm inwestowania na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie;
- analizuje zapisy umów dotyczących produktów oszczędnościowych i inwestycyjnych i znajduje odpowiedzi na pytania wynikające z tej analizy.

Temat: Ubezpieczanie siebie i swojego majątku

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.8., II.9.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: IV.13), IV.15), IV.16)

Treści nauczania
Istota ubezpieczeń. Rodzaje ubezpieczeń. Ubezpieczenia społeczne. Powszechne ubezpieczenie zdrowotne. Ubezpieczenia gospodarcze. Rodzaje ubezpieczeń gospodarczych. Ubezpieczenia osobowe i majątkowe. Ubezpieczenia mienia i odpowiedzialności cywilnej. Ubezpieczenia dobrowolne i obowiązkowe. Zawarcie umowy ubezpieczenia. Ogólne warunki ubezpieczenia (OWU). Polisa ubezpieczeniowa.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- wyjaśnia na czym polega istota ubezpieczeń;
- charakteryzuje, czym są ubezpieczenia społeczne, powszechne ubezpieczenie zdrowotne oraz ubezpieczenia gospodarcze;
- wymienia i charakteryzuje rodzaje ubezpieczeń gospodarczych;
- porównuje oferty różnych zakładów ubezpieczeń w zakresie ubezpieczeń majątkowych i ubezpieczeń na życie i wybiera ofertę dostosowaną do własnych potrzeb;

- wybiera najkorzystniejszą ofertę ubezpieczenia na podstawie zadanych kryteriów, np. stosunku zakresu ochrony lub sumy ubezpieczenia do wysokości składki;
- analizuje zapisy polis ubezpieczeniowych i ogólne warunki ubezpieczenia, szczególnie z punktu widzenia zapisanych w tych dokumentach wyłączeń i ograniczeń odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń.

Temat: Zabezpieczenie emerytalne

Liczba godzin: 2

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.8., II.9.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: IV.12), IV.16)

Treści nauczania
Istota zabezpieczenia emerytalnego. System emerytalny. Plan emerytalny. Rodzaje planów emerytalnych. System emerytalny w Polsce. Ubezpieczenia emerytalne w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych. Indywidualna stopa zastąpienia. Dobrowolne ubezpieczenie emerytalne. Indywidualne oszczędzanie na emeryturę. Znaczenie długotrwałego oszczędzania i inwestowania – siła procentu składanego.

Szczegółowe cele kształcenia:
- wyjaśnia istotę zabezpieczenia emerytalnego;
- opisuje system emerytalny w Polsce;
- wymienia i charakteryzuje obowiązkowe i dobrowolne formy zabezpieczenia emerytalnego;
- wymienia czynniki mające wpływ na wysokość przyszłej emerytury z ZUS-u;
- wyjaśnia dlaczego oprócz obowiązkowych ubezpieczeń emerytalnych należy korzystać z innych form zabezpieczenia emerytalnego;
- opisuje czym jest indywidualna stopa zastąpienia;
- analizuje oferty w zakresie dobrowolnych ubezpieczeń emerytalnych;
- wybiera najkorzystniejszą ofertę w zakresie dobrowolnych ubezpieczeń emerytalnych;
- wyjaśnia dlaczego należy jak najwcześniej rozpocząć systematyczne oszczędzanie i inwestowanie środków finansowych przeznaczonych na emeryturę;
- wyjaśnia jakie są efekty finansowe mechanizmu procentu składanego przy zachowaniu długiego okresu oszczędzania.

Część V. Osoba przedsiębiorcza na rynku pracy

Temat: Aktywność i kariera zawodowa

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: II.11., III.7.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: V.1), V.2), V.3), V.4)

Treści nauczania
Aktywność zawodowa i jej motywy. Rynek pracy i jego rodzaje. Równowaga i nierównowaga na rynku pracy. Przygotowanie do wejścia na rynek pracy. Aspiracje zawodowe. Cele

edukacyjne. Ścieżka edukacyjna. Poznanie siebie i własnych możliwości. Poznanie rynku pracy. Najbardziej i najmniej poszukiwane zawody. Kariera zawodowa. Kompetencje zawodowe i sposoby ich zdobywania. Planowanie kariery zawodowej. Cele zawodowe. Ścieżka kariery. Mobilność na rynku pracy. Work-life balance.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- charakteryzuje funkcjonowanie rynku pracy;
- formułuje swoje aspiracje zawodowe;
- wyznacza własne cele edukacyjne zgodnie z zasadą SMART;
- opracowuje plan swojej ścieżki edukacyjnej;
- korzysta z form zdobywania doświadczenia zawodowego dostępnych dla uczniów (wolontariat, praktyki, staże, prace sezonowe i dorywcze);
- dokonuje samooceny z punktu widzenia poziomu posiadanych kompetencji zawodowych;
- analizuje swoje kompetencje i zestawia je z zapotrzebowaniem na rynku pracy;
- wskazuje najbardziej i najmniej poszukiwane zawody;
- wyznacza własne cele zawodowe zgodnie z zasadą SMART;
- opracowuje plan swojej ścieżki kariery, podzielonej na etapy;
- wyjaśnia na czym polega mobilność na rynku pracy;
- rozumie na czym polega work-life balance.

Temat: Poszukiwanie pracy

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: I.9., II.12.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: V.5), V.6)

Treści nauczania
Metody poszukiwania pracy. Metody wyszukiwania ofert pracy. Urzędy pracy. Oferty pracy. Dokumenty aplikacyjne (dokumenty związane z poszukiwaniem pracy). CV. List motywacyjny.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- wyjaśnia na czym polega aktywne poszukiwanie pracy;
- korzysta z różnych metod wyszukiwania ofert pracy;
- korzysta z różnych źródeł informacji o potencjalnych miejscach pracy;
- analizuje oferty pracy;
- potrafi skorzystać z usług urzędu pracy;
- znajduje informacje o formach pomocy udzielanej przez urzędy pracy osobom poszukującym pracy i bezrobotnym;
- sporządza dokumenty aplikacyjne dotyczące konkretnej oferty pracy.

Temat: Rozmowa kwalifikacyjna

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: II.13.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: V.7), V.8)

Treści nauczania
Rozmowa kwalifikacyjna. Formy rozmowy kwalifikacyjnej. Przygotowania do rozmowy kwalifikacyjnej, Zasady prowadzenia rozmowy kwalifikacyjnej. Przebieg rozmowy kwalifikacyjnej. Autoprezentacja. Informacja zwrotna (feedback). Błędy popełnianie w czasie rozmowy kwalifikacyjnej.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- rozumie zasady prowadzenia rozmowy kwalifikacyjnej;
- przygotowuje się do rozmowy kwalifikacyjnej;
- uczestniczy w rozmowie kwalifikacyjnej w warunkach symulowanych;
- dokonuje autoprezentacji;
- przyjmuje informację zwrotną;
- koryguje swoje wystąpienie na podstawie konstruktywnej informacji zwrotnej;
- udziela informacji zwrotnej;
- zna podstawowe błędy popełniane podczas rozmowy kwalifikacyjnej i wie, jak ich unikać.

Temat: Formy wykonywania pracy

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: II.5., III.8.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: V.9), V.10)

Treści nauczania
Zasada nadrzędności prawa pracy i zasada swobody umów. Zatrudnienie na podstawie umowy o pracę. Zatrudnienie na podstawie umowy cywilnoprawnej. Samozatrudnienie. Wady i zalety poszczególnych form wykonywania pracy. Praca bez umowy i zagrożenia z tym związane.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- wyjaśnia na czym polega zasada nadrzędności prawa pracy i kiedy jest ona stosowana;
- wyjaśnia na czym polega zasada swobody umów i kiedy jest ona stosowana;
- charakteryzuje różne formy wykonywania pracy;
- przedstawia wady i zalety różnych form wykonywania pracy;
- porównuje różne formy wykonywania pracy;
- dokonuje wyboru najkorzystniejszej formy wykonywania pracy w opisanej sytuacji;
- rozumie konsekwencje pracy bez umowy.

Temat: Umowa o pracę

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: II.5., III.8.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: V.9), V.10)

Treści nauczania
Umowa o pracę. Termin zawarcia umowy o pracę. Rodzaje umów o pracę. Postanowienia umowy o pracę. Kodeks pracy. Sposoby rozwiązywania umowy o pracę.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- wie, kiedy powinna być zawarta umowa o pracę;
- wymienia, charakteryzuje i rozróżnia różne rodzaje umów o pracę;
- analizuje umowę o pracę z punktu widzenia zamieszczenia w niej wszystkich niezbędnych postanowień;
- korzysta z kodeksu pracy;
- charakteryzuje i rozróżnia różne sposoby rozwiązania umowy o pracę;
- oblicza na podstawie kodeksu pracy okres wypowiedzenia umowy o pracę.

Temat: Podstawowe prawa pracownika i pracodawcy

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia – wymagania ogólne: II.5., III.8.
Treści nauczania – wymagania szczegółowe: IV.6), V.9), V.10), V.11)

Treści nauczania
Motywowanie i docenianie pracowników. Kształtowanie praw i obowiązków pracodawcy i pracownika. Obowiązek wypłaty wynagrodzenia. Pojęcie wynagrodzenia. Wynagrodzenie brutto a wynagrodzenie netto (obliczanie wynagrodzenia netto). Przestrzeganie ustalonego czasu pracy. Normy czasu pracy. Okres rozliczeniowy. Godziny nadliczbowe. Rodzaje urlopów przysługujących pracownikowi. Urlop wypoczynkowy i jego wymiar. Pracownik młodociany. Normy czasu pracy i zasady udzielania urlopów pracownikom młodocianym. Bezpieczeństwo i higiena pracy – obowiązki pracodawcy i pracownika. Etyka w miejscu pracy.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:

- podaje przykłady płacowych i pozapłacowych narzędzi motywowania pracowników;
- wie z czego wynikają prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy;
- objaśnia w jaki sposób pracodawcy powinni prawidłowo realizować obowiązek wypłaty wynagrodzenia;
- wyjaśnia, z czego wynikają różnice między wynagrodzeniem brutto i netto;
- oblicza wynagrodzenie netto;
- objaśnia w jaki sposób pracownicy powinni prawidłowo realizować obowiązek przestrzegania czasu pracy;
- wymienia rodzaje urlopów przysługujących pracownikowi;
- na podstawie kodeksu pracy oblicza wymiar urlopu wypoczynkowego;

- wyszukuje w kodeksie pracy informacje o normach czasu pracy pracowników i pracowników młodocianych;
- wyszukuje w kodeksie pracy informacje o zasadach udzielania urlopów wypoczynkowych pracownikom i pracownikom młodocianym;
- wyszukuje w kodeksie pracy informacje dotyczące obowiązków pracownika i pracodawcy w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy;
- identyfikuje konsekwencje nieetycznych zachowań w relacjach pracownik – pracodawca.

Część VI. Przedsiębiorstwo

Temat: Podstawowe informacje o przedsiębiorstwie

Liczba godzin: 2

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia- wymagania ogólne: I.10., III.9.
Treści nauczania - wymagania szczegółowe: VI.1)

Treści nauczania
Znaczenie przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej. Definicja przedsiębiorstwa. Podstawowe formy prowadzenia przedsiębiorstwa. Działalność przedsiębiorstwa. Zasoby przedsiębiorstwa. Przychody i wpływy przedsiębiorstwa. Koszty i wydatki przedsiębiorstwa. Wynik finansowy przedsiębiorstwa. Płynność przedsiębiorstwa. Cele przedsiębiorstwa. Istota procesu zarządzania przedsiębiorstwem. Zasady zarządzania. Rola przedsiębiorcy i osób zarządzających w osiąganiu celów przedsiębiorstwa.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:
- wyjaśnia znaczenie przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej;
- rozróżnia przedsiębiorstwo jednoosobowe od spółki;
- wyjaśnia różnice między spółkami osobowymi a kapitałowymi;
- wyjaśnia na czym polega działalność przedsiębiorstwa;
- podaje przykłady różnych przedsiębiorstw i wskazuje różnice między nimi;
- wyjaśnia pojęcia: „przedsiębiorstwo”, „ firma”, „zasoby przedsiębiorstwa”, „przychody”, „wpływy” , „koszty” , „wydatki”, „wynik finansowy” i „płynność finansowa”
- oblicza na uproszczonych przykładach wynik finansowy brutto;
- wyjaśnia różnice między przychodami, a wpływami oraz między kosztami, a wydatkami;
- wie czym jest płynność i dlaczego ważne jest jej utrzymanie;
- podaje przykłady różnych celów przedsiębiorstwa;
- opisuje istotę procesu zarządzania przedsiębiorstwem;
- wymienia i charakteryzuje podstawowe zasady zarządzania przedsiębiorstwem;
- opisuje rolę przedsiębiorcy i osób zarządzających w osiąganiu celów przedsiębiorstwa.

Temat: Otoczenie przedsiębiorstwa

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia- wymagania ogólne: II.5., II.14.
Treści nauczania - wymagania szczegółowe: VI.6)

Treści nauczania
Otoczenie przedsiębiorstwa. Wpływ otoczenia na funkcjonowanie przedsiębiorstwa. Podział otoczenia na mikro- i makrootoczenie. Elementy tworzące mikro- i makrootoczenie przedsiębiorstwa. Obserwacja i analiza otoczenia przedsiębiorstwa.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:
- przedstawia na przykładach jaki wpływ na funkcjonowanie przedsiębiorstwa ma jego otoczenie;
- wskazuje elementy otoczenia przedsiębiorstwa;
- rozumie różnice między mikro- i makrootoczeniem;
- dokonuje podziału elementów otoczenia przedsiębiorstwa na należące do mikro- i makrootoczenia;
- wyjaśnia znaczenie obserwacji i analizy mikro- i makrootoczenia dla działalności przedsiębiorstwa;
- obserwuje zjawiska zachodzące w otoczenia przedsiębiorstwa i wyciąga wnioski na podstawie tych obserwacji.

Temat: Etyka w biznesie i społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw

Liczba godzin: 1

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej
Cele kształcenia- wymagania ogólne: III.5.
Treści nauczania - wymagania szczegółowe: VI.9)

Treści nauczania
Etyka biznesu. Działania etyczne i nieetyczne w życiu gospodarczym. Korupcja. Istota i cele społecznej odpowiedzialności biznesu. Solidarność społeczna przedsiębiorstw. Zachowania przedsiębiorstw wobec środowiska naturalnego.

Szczegółowe cele kształcenia
Uczeń:
- rozróżnia działania etyczne od nieetycznych w życiu gospodarczym;
- podaje przykłady działań nieetycznych w życiu gospodarczym i określa ich możliwe konsekwencje;
- ocenia działania przedsiębiorstw z punktu widzenia etyki;
- wyszukuje informacje o przejawach korupcji w życiu gospodarczym;
- wskazuje przykłady przedsiębiorstw, które odniosły sukces rynkowy, działając z pełnym poszanowaniem zasad etycznych w biznesie;
- rozumie istotę społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw;
- podaje przykładowe cele działań przedsiębiorstw w obszarze społecznej odpowiedzialności biznesu;
- podaje przykłady okazywania przez przedsiębiorstwa solidarności społecznej;
- podaje przykłady pozytywnych i negatywnych zachowań przedsiębiorstw wobec środowiska naturalnego.

Temat: Własny biznes

Liczba godzin: 3

Cele kształcenia i treści nauczania wg podstawy programowej

Cele kształcenia- wymagania ogólne: I.11., II.4., II.5., II.6., II.15., III.10., III.11.
Treści nauczania - wymagania szczegółowe: VI.2), VI.3), VI.4), VI.5), VI.6), VI.7), VI.8), VI.10)

Treści nauczania

Czym jest własny biznes i na czym polega jego prowadzenie. Prawo (w tym prawo własności intelektualnej), a prowadzenie własnego biznesu. Poszukiwanie pomysłu na własny biznes. Obserwacja i analiza zjawisk zachodzących w najbliższym otoczeniu. Informacje pochodzące z rynku. Zachowania potencjalnych klientów i konkurentów. Ocena pomysłów na własny biznes z punktu widzenia innowacyjności. Planowanie finansów własnego przedsiębiorstwa. Wydatki na uruchomienie własnego biznesu. Majątek przedsiębiorstwa. Źródła finansowania wydatków związanych z uruchomieniem własnego przedsiębiorstwa. Prognoza przychodów i kosztów. Planowanie wpływów i wydatków. Analiza SWOT projektowanego przedsiębiorstwa (mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia). Przygotowanie koncepcji własnego biznesu i jej prezentacja. Dyskusje z innymi nt. zaprezentowanej koncepcji. Modyfikacja koncepcji własnego biznesu na podstawie otrzymanych komunikatów zwrotnych. Kolejne kroki do założenia własnej firmy.

Szczegółowe cele kształcenia

Uczeń:

- wyjaśnia czym jest własny biznes;
- wyjaśnia na czym polega prowadzenie własnego biznesu;
- wyjaśnia dlaczego przy prowadzeniu własnego biznesu ważne jest przestrzeganie obowiązującego prawa;
- wymienia najważniejsze gałęzie prawa jakie są związane z prowadzeniem własnego biznesu;
- obserwuje i analizuje zjawiska zachodzące w najbliższym otoczeniu;
- znajduje i formułuje pomysły na własny biznes;
- ocenia pomysły na własny biznes pod względem innowacyjności;
- opisuje proces planowania finansów własnego przedsiębiorstwa;
- wyjaśnia pojęcie „majątek przedsiębiorstwa”;
- wymienia rodzaje wydatków jakie należy ponieść przy zakładaniu przedsiębiorstwa;
- charakteryzuje różne źródła finansowania wydatków związanych z uruchomieniem własnego przedsiębiorstwa;
- sporządza prognozę przychodów i kosztów uruchamianego przedsiębiorstwa;
- sporządza plan wpływów i wydatków uruchamianego przedsiębiorstwa;
- planuje przychody i koszty własnego przedsiębiorstwa i na tej podstawie przygotowuje prognozę wyniku finansowego brutto;
- identyfikuje mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia projektowanego przedsiębiorstwa;
- przygotowuje analizę SWOT projektowanego przedsiębiorstwa;
- przygotowuje w zespole prezentację koncepcji własnego biznesu;
- prezentuje innym koncepcję własnego biznesu i dyskutuje z nimi na ten temat;
- modyfikuje elementy koncepcji własnego biznesu na podstawie otrzymanych komunikatów zwrotnych;
- wymienia kolejne kroki do założenia własnej firmy.

4. Włączanie uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi

Program nauczania przedmiotu biznes i zarządzanie w zakresie podstawowym dla liceów ogólnokształcących, techników i branżowych szkół I stopnia jest tak skonstruowany, że w prosty sposób można go dostosować do potrzeb ucznia z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi – modyfikując treści nauczania, sposoby ich przekazywania lub wymagania.

Naczelną zasadą postępowania wobec uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi powinno być takie kreowanie sytuacji dydaktycznej, aby włączyć ich w normalny tok zajęć. Warunkiem tego jest wsparcie okazane im przez nauczyciela oraz pozostałych uczniów. Aby osiągnąć taki cel, należy podejmować działania wobec całej społeczności szkolnej (uczniów, rodziców, nauczycieli, pracowników administracyjnych), które będą kształtowały postawy akceptacji odmienności, tolerancji i wspierania osób z różnymi problemami. Każda pomoc okazywana przez pojedynczych nauczycieli będzie nieskuteczna, jeżeli osoby z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi będą stygmatyzowane i odtrącane przez pozostałych uczniów. Ewentualnego wsparcia w zakresie działań podejmowanych w stosunku do uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi nauczyciel biznesu i zarządzania powinien szukać:

- u rodziców ucznia;
- u innych nauczycieli (przede wszystkim u wychowawcy klasy, której uczniem jest osoba z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi);
- u pedagoga, psychologa i dyrektora szkoły;
- w poradniach psychologiczno-pedagogicznych oraz placówkach doskonalenia nauczycieli.

Według opracowanego przez MEN przewodnika *Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?*[3] w procesie kształcenia uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi istotną rolę odgrywa odpowiednie przygotowanie warunków zewnętrznych.

Dla wielu spośród tych uczniów ważne jest usadowienie ich w klasie i tworzenie prawidłowych warunków akustycznych:

- w przypadku uczniów z wadą słuchu i wadami widzenia może być potrzebne posadzenie ucznia w pierwszej ławce;
- uczeń z ADHD nie powinien siedzieć bezpośrednio przy oknie, aby to, co dzieje się za oknem, nie rozpraszało jego uwagi;
- uczeń z zespołem Aspergera czy autyzmem nie powinien być narażony na zbyt dużą liczbę bodźców dźwiękowych itp.

Należy również zwrócić uwagę na **sposób organizowania przestrzeni w klasie i poza nią:**

- uczeń poruszający się na wózku inwalidzkim będzie potrzebował takiego ustawienia ławek, aby mógł swobodnie się przemieszczać;
- uczeń chory na cukrzycę powinien mieć zapewnione odrębne pomieszczenie dla dokonania pomiaru poziomu cukru i przyjęcia insuliny;
- uczeń chory na epilepsję powinien mieć zapewnioną możliwość odpoczynku po przebytym ataku choroby.

[3] Przedstawione na kolejnych trzech stronach sposoby wsparcia uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi zaczerpnąłem z ww. przewodnika opracowanego przez MEN

Kolejnym ważnym aspektem jest **tworzenie prawidłowych warunków edukacyjnych.** Nauczyciel powinien dostosować metody i formy pracy z uczniem do jego możliwości uwarunkowanych dysfunkcjami czy sytuacją społeczną.

Wiąże się to na przykład z następującymi działaniami:

- dostosowaniem sposobu komunikowania się z uczniem (np. mówienie z odpowiednim natężeniem głosu, formułowanie wypowiedzi i pytań o prostej konstrukcji, powtarzanie pytań lub instrukcji, udzielanie dodatkowych wyjaśnień, naprowadzanie pytaniami pomocniczymi, zwracanie się wprost do ucznia);
- zachowaniem właściwego dystansu (np. w przypadku ucznia niewidomego należy stanąć blisko, dotknąć go dłonią, aby wiedział, że jest słuchany lub że do niego kierowane jest pytanie, natomiast dla niektórych osób z zespołem Aspergera czy autyzmem dotyk będzie zbyt silnym bodźcem pobudzającym);
- wydłużeniem czasu pracy (np. w sytuacji odpytywania podczas zajęć, pracy klasowej, zajęć manualnych);
- zmianą form aktywności (stosowanie naprzemiennie metod podających i aktywizujących);
- dzieleniem materiału nauczania na mniejsze partie, zmniejszeniem liczby zadań do wykonania, zwiększeniem liczby ćwiczeń i powtórzeń materiału;
- częstym odwoływaniem się do konkretu;
- stosowaniem metody poglądowości – umożliwieniem poznawania wielozmysłowego;
- dostosowaniem liczby bodźców związanych z procesem nauczania (np. nie jest wskazane, aby uczeń z ADHD miał wokół siebie zbyt wiele przedmiotów, nawet jeśli są to pomoce dydaktyczne);
- zastosowaniem dodatkowych środków dydaktycznych i środków technicznych (w niektórych przypadkach nauczyciel będzie musiał dostosować je do możliwości ucznia, np. włączając film, powinien opatrzyć obraz tekstem pisanym, jeśli w grupie jest dziecko niesłyszące, albo powtarzać tekst, jeśli ten uczeń potrafi czytać z ust);
- powtarzaniem reguł obowiązujących w klasie oraz jasnym wyznaczaniem granic i egzekwowaniem ich przestrzegania.

Bardzo ważne jest **budowanie motywacji i wyrabianie pozytywnego stosunku do wyzwań stawianych przed uczniem** z indywidualnymi potrzebami. Nauczyciel może to osiągnąć poprzez:

- aktywizowanie (stwarzanie warunków dla samodzielnej inwencji ucznia, wykorzystywanie metod aktywizujących);
- docenianie wysiłków (zauważanie każdej próby rozwiązania zadania, choćby droga rozwiązania nie była najłatwiejsza lub nie zakończyła się sukcesem, np. „Cieszę się, że próbowałeś sobie poradzić”);
- zachęcanie do podejmowania kolejnych prób (np. „Spróbuj jeszcze raz. Czasem trzeba wiele razy próbować, zanim coś nam wyjdzie. Wierzę, że ci się uda”);
- chwalenie (docenianie tego, co uczeń umie i co udało mu się osiągnąć, a nie wytykanie błędów).

Pewne **działania wspierające uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi mogą być wsparciem również dla pozostałych uczniów**. Do działań tych należy np.:

- przeplatanie zajęć różnymi formami aktywności;
- wprowadzenie krótkich przerw w zajęciach na relaks i odprężenie (jeżeli w klasie nie ma uczniów z ograniczeniami ruchowymi, w czasie tych krótkich przerw mogą być wykonywane ćwiczenia gimnastyczne).

Jednym ze sposobów pracy z uczniami z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi może być **praca w grupach**. W zależności od potrzeb nauczyciel może łączyć uczniów w grupy:

- jednorodne (o podobnej sprawności, o podobnych zainteresowaniach) – wówczas ma szansę zróżnicować zadania dla poszczególnych grup pod względem stopnia trudności, możliwości uczniów i ich zainteresowań;
- mieszane – wówczas mogą oni wykonywać różne zadania w ramach jednego zespołu, współpracując, pomagając jedni drugim, ucząc się wzajemnie, osiągając wspólny sukces. Nauczyciel powinien zadecydować, w której grupie dany uczeń pracuje. Praca w grupach jest sposobem wspomagania ucznia zarówno przez nauczyciela, jak i kolegów z klasy. Równocześnie następuje stymulowanie wszystkich uczniów w klasie oraz ich rozwój emocjonalno-społeczny.

5. Metody i formy pracy oraz organizacja lekcji z biznesu i zarządzania

5.1. Metody i formy pracy na lekcjach biznesu i zarządzania

Niniejszy program nauczania oparty jest na teorii progresywizmu, zgodnie z którą nauczyciel przestaje być źródłem wiedzy dla ucznia. Każdy uczeń samodzielnie albo we współpracy z innymi uczniami, rodzicami i nauczycielem kształtuje swoją wiedzę. Oparcie programu nauczania na tej teorii na pierwszym miejscu stawia aktywizujące metody nauczania (np. odwrócona lekcja, gra dydaktyczna, dyskusja, debata, burza mózgów, metoda sytuacyjna, metoda symulacyjna, metoda projektów, studium przypadku i analiza SWOT), a na dalszy plan spycha metody podawcze. Dzięki temu uczniowie będą aktywnie uczestniczyli w zajęciach i nabywali umiejętności kształtujące ich kompetencje przydatne w przyszłym życiu.

Jedną z zaproponowanych metod aktywizujących jest **metoda odwróconej lekcji**, na którą chciałbym zwrócić szczególną uwagę w związku z zakładaną samodzielnością uczniów w zdobywaniu wiedzy. Metoda ta polega na tym, że uczniowie najpierw samodzielnie zapoznają się z nowymi treściami, a w szkole pogłębiają je i utrwalają swoją wiedzę oraz zdobywają związane z nią umiejętności. Metoda ta może być wykorzystana w połączeniu z innymi metodami, np. dyskusją, debatą czy burzą mózgów. Połączenie to wyglądałoby w ten sposób, że w domu uczniowie zdobywają nową wiedzę, korzystając z różnych źródeł według wskazówek nauczyciela, a w szkole wykorzystują ją np. w debacie lub w dyskusji. Dzięki temu kształtowane byłyby następujące kompetencje kluczowe:

- w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Metoda projektów w nauczaniu biznesu i zarządzania może być wykorzystana w trakcie realizacji różnych części materiału nauczania, ale szczególnie polecam ją przy przygotowywaniu prezentacji koncepcji własnego biznesu.

Gry dydaktyczne (komputerowe lub dostępne online) stanowią jedną z najbardziej lubianych przez uczniów metod nauczania. Dzięki nim uczniowie poznają różne dziedziny wiedzy w sposób, który kojarzy im się z rozrywką i przyjemnością. Wiele z tych gier świetnie wspomaga kształtowanie postawy przedsiębiorczej, umiejętności oszczędzania, podejmowania decyzji, uczy odpowiedzialności (Spławska-Murmyło i Wawryszuk, 2017).
W internecie dostępnych jest wiele różnorodnych gier dydaktycznych z zakresu biznesu i zarządzania, m.in. gry umieszczone na stronie internetowej NBP– https://nbp.pl/edukacja/zasoby-edukacyjne/gry (dostęp 4 czerwca 2023 r.) oraz Szkolna Internetowa Gra Giełdowa umieszczona na stronie internetowej Fundacji GPW – https://www.gpw.pl/fundacja-gpw-sigg (dostęp 4 czerwca 2023 r.).
Zgodnie z trendami polegającymi na stosowaniu mechanizmów gier w procesie uczenia (grywalizacja) proponowane jest również granie przy użyciu popularnych serwisów internetowych (jak np. Kahoot! czy Quizizz).

Bardzo ważną rolę w nauczaniu biznesu i zarządzania odgrywają **metody oparte na bezpośrednich kontaktach, takie jak spotkania, wywiady, wycieczki dydaktyczne, obserwacje uczestniczące.** Uczniowie szczególnie zainteresowani przedmiotem mogą np. przygotować i zaprezentować wywiad ze znaną im osobą przedsiębiorczą lub mogą udać się do sklepu w celu dokonania obserwacji, czy sklep spełnia wszystkie warunki, w jakich powinna odbywać się sprzedaż. Celem wycieczek dydaktycznych mogą być również banki, zakłady ubezpieczeń, przedsiębiorstwa, giełda oraz urzędy administracji publicznej. Dzięki wykorzystaniu tych metod uczeń ma możliwość zapoznania się z procesami gospodarczymi

zachodzącymi w rzeczywistości. Metody te stwarzają możliwość konfrontacji zdobytej wiedzy z praktyką gospodarczą.

W procesie zdobywania przez uczniów wiedzy z biznesu i zarządzania wskazane jest **wykorzystanie metody e-portfolio.** W ramach tej metody uczniowie gromadzą sporządzone w czasie zajęć dokumenty (CV, list motywacyjny) w formie elektronicznej i mają do nich dostęp przez internet.

Formą dokumentowania pracy ucznia są także „**zbiory ćwiczeń",** prowadzone przez każdego ucznia indywidualnie. W zbiorze tym uczeń rozwiązuje zadania zarówno w czasie lekcji, jak i w domu.

Inną metodą nauczania, która powinna być często wykorzystywana w procesie nauczania–uczenia się biznesu i zarządzania, jest **kierowanie nabywaniem umiejętności praktycznych**. Metoda ta jest szczególnie przydatna w trakcie realizacji tych części materiału nauczania, w których uczeń zdobywa nowe umiejętności lub doskonali już posiadane.

Kolejną z metod nauczania **jest metoda symulacyjna**. Polega ona na stworzeniu uproszczonego (modelowego) fragmentu rzeczywistości. Metoda ta zapewnia z jednej strony kształtowanie umiejętności w warunkach zbliżonych do praktyki gospodarczej, z drugiej zaś pozwala na uniknięcie konsekwencji nieudanych prób.

Tradycyjne metody nauczania (np. wykład, rozmowa nauczająca, praca z tekstem) powinny być jedynie uzupełnieniem metod aktywizujących. Na lekcjach biznesu i zarządzania częściej stosowane będą formy pracy zbiorowej (praca w grupach i praca z całą klasą), ale niektóre zadania realizowane przez uczniów (np. wyszukiwanie informacji) będą wymagały pracy indywidualnej.

5.2. Organizacja lekcji z biznesu i zarządzania

Stosowanie aktywizujących metod nauczania na lekcjach biznesu i zarządzania będzie skuteczniejsze, jeżeli miejsce realizacji zajęć zostanie odpowiednio zaaranżowane (ustawienie krzeseł w okręgu sprzyja np. takim metodom jak burza mózgów czy dyskusja). Natomiast w przypadku zastosowania form pracy grupowej miejsce prowadzenia zajęć powinno zapewnić własną, w miarę niezależną przestrzeń do pracy dla każdej z grup. Należy dążyć do tego, aby przynajmniej kilka lekcji było realizowanych w terenie. Wycieczki na giełdę, do banków czy przedsiębiorstw na pewno będą dla uczniów atrakcją.
Formą uatrakcyjnienia zajęć jest też zapraszanie do szkoły gości, np. powiatowego rzecznika konsumentów, czy przedsiębiorców.
Zajęcia, które odbywają się w szkole bez zaproszonych gości, również powinny być atrakcyjne dla uczniów. Można to osiągnąć, jeżeli będą odbywały się w pracowni wyposażonej co najmniej w:

- stanowisko komputerowe dla nauczyciela podłączone do sieci lokalnej z dostępem do internetu;
- stanowiska komputerowe dla uczniów (jedno stanowisko dla jednego ucznia) podłączone do sieci lokalnej z dostępem do internetu i podłączeniem do drukarki;
- projektor multimedialny, tablicę multimedialną oraz urządzenia umożliwiające nagrywanie i odtwarzanie scenek sytuacyjnych czy dyskusji.

6. Metody sprawdzania osiągnięć uczniów i kryteria oceny

6.1. Założenia ogólne

Do oceniania uczniów w ramach biznesu i zarządzania proponuję wykorzystanie dwóch metod oceniania – oceniania wspierającego (kształtującego, jakościowego, bieżącego) i oceniania sumującego (oceniania postępów w nauce, tradycyjnego).

6.2. Ocenianie wspierające

Ta forma oceniania wpisuje się w założenia konstruktywizmu – jeżeli uczeń samodzielnie kształtuje swoją wiedzę, to zarówno on, jak i jego rodzice, oczekują, że:

- na bieżąco będą informowani o prawidłowym bądź nieprawidłowym przebiegu procesu uczenia się;
- zostaną wprowadzone szybkie zmiany w procesie uczenia – w sytuacji, gdy przebiega on nieprawidłowo.

Ocenianie wspierające pozwala poprawiać na bieżąco proces kształcenia i zidentyfikować najkorzystniejszy dla każdego ucznia sposób nauki. Ta forma oceniania jest szczególnie przydatna wobec uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi, ponieważ – w przeciwieństwie do oceniania sumującego – nie zakłada ona porównywania ich z ustalonym wzorcem, który z reguły nie przystaje do ich indywidualnych możliwości.
Podstawowym narzędziem w ocenianiu kształtującym jest **informacja zwrotna**. Powinna być ona przekazywana uczniowi w jak najkrótszym czasie od sytuacji dydaktycznej, której dotyczy. Nie może być ona suchym stwierdzeniem faktu (np. dobrze, źle), lecz powinna zawierać elementy opisowe. Powinna informować ucznia, w którym momencie nauczania on się znajduje oraz gdzie powinien być i co musi zrobić, aby osiągnąć cel.
Innymi narzędziami oceniania kształtującego są: obserwacje ucznia, jego **własna samoocena** czy oceny dokonywane przez innych uczniów (oceny koleżeńskie). Samoocena sprawia, że uczniowie biorą odpowiedzialność za proces uczenia się, rozumieją, po co się uczą, wiedzą, czego jeszcze muszą się dowiedzieć, łatwiej przyznają się do niewiedzy i zadają pytania, kiedy czegoś nie rozumieją. Samoocena pozwala dostrzec porażki z innej perspektywy – to nie okoliczności zewnętrzne są ich przyczyną. Uczeń musi więc poddać refleksji to, ile czasu poświęcił na naukę, czy starannie się przygotował, czy pracował samodzielnie (Szedzianis, 2017).
Dzięki ocenie koleżeńskiej uczniowie uczą się „od siebie", a dodatkowo ćwiczą udzielanie informacji zwrotnej bez bolesnej krytyki i agresji oraz umiejętność aktywnego słuchania; namawiamy też uczniów do zadawania pytań sprawdzających prawidłowe zrozumienie przekazywanych uwag, parafrazowanie. Ocena koleżeńska może polegać na: sprawdzaniu ćwiczeń, informacji zwrotnej do pracy, wypowiedzi, a nawet sprawdzaniu klasówek (Przewodnik dla nauczyciela – Geografia – ocenianie. Brak roku wydania).
W ocenianiu kształtującym bardzo przydatne są nagrania wideo zachowań ucznia w czasie lekcji.

6.3. Ocenianie sumujące

Ocenianie sumujące pozwala nauczycielowi sprawdzić stan wiedzy ucznia i wypełnić obowiązki wynikające z rozporządzenia w sprawie oceniania. W ramach oceniania sumującego oceniane są osiągnięcia edukacyjne ucznia – poprzez porównanie posiadanych przez niego wiadomości i umiejętności z wymaganiami edukacyjnymi zapisanymi w podstawie programowej i programie nauczania. Wymagania edukacyjne należy dostosować do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia:

1) posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego – na podstawie tego orzeczenia oraz ustaleń zawartych w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym;
2) posiadającego orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania – na podstawie tego orzeczenia;
3) posiadającego opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej o specyficznych trudnościach w uczeniu się lub inną opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej wskazującą na potrzebę takiego dostosowania – na podstawie tej opinii;
4) objętego pomocą psychologiczno-pedagogiczną w szkole[4] – na podstawie rozpoznania indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia dokonanego przez nauczycieli i specjalistów.

Narzędziami wykorzystywanymi w ocenianiu sumującym są: testy, prace pisemne, ćwiczenia, odpowiedzi ustne, zrealizowane projekty, przygotowane prezentacje czy referaty. Przy ocenianiu prac pisemnych, w których występuje punktacja, proponujemy przyjąć następujące zasady przyznawania ocen:

- ocena niedostateczna: poniżej 30% punktów;
- ocena dopuszczająca: 31–50% punktów;
- ocena dostateczna: 51–70% punktów;
- ocena dobra: 71–89% punktów;
- ocena bardzo dobra: 90–94% punktów;
- ocena celująca: 95–100% punktów

[4] Punkt 4 obejmuje tych uczniów, którzy nie posiadają ani orzeczeń wymienionych w punktach 1 i 2, ani opinii wymienionej w punkcie 3.

Przy korzystaniu z pozostałych narzędzi oceniania sumującego, przy których nie można zastosować punktacji, proponuję opisowe kryteria oceniania przedstawione w tabeli.

Tabela . Opisowe kryteria oceniania w ramach biznesu i zarządzania

Ocena	Kryteria
1 (niedostateczna)	Uczeń: • nie rozumie poleceń nauczyciela; • nie zapamiętuje podstawowych wiadomości; • odrzuca pomoc nauczyciela i kolegów w trakcie zajęć; • nie wykonuje poleceń, ćwiczeń, prac domowych; • nie uczestniczy w wykonywaniu zadań w zespole; • nie prowadzi zeszytu przedmiotowego, e-portfolio i zeszytu ćwiczeń.
2 (dopuszczająca)	Uczeń: • częściowo rozumie polecenia nauczyciela; • zapamiętuje podstawowe wiadomości i potrafi je odtworzyć z pomocą nauczyciela; • rozpoznaje, nazywa i charakteryzuje z pomocą nauczyciela poznane pojęcia i dokumenty; • wykonuje z pomocą nauczyciela proste polecenia i ćwiczenia; • uczestniczy w wykonywaniu zadań w zespole; • prowadzi zeszyt przedmiotowy, e-portfolio i zeszyt ćwiczeń.
3 (dostateczna	Uczeń: • rozumie polecenia i instrukcje; • zapamiętuje podstawowe wiadomości i odtwarza je samodzielnie; • rozumie omawiane zagadnienia; • samodzielnie i poprawnie wykonuje proste zadania; • umie zastosować zdobyte umiejętności w praktyce; • aktywnie uczestniczy w wykonywaniu zadań w zespole; • systematycznie prowadzi zeszyt przedmiotowy, e-portfolio i zeszyt ćwiczeń.
4 (dobra)	Uczeń: • rozumie polecenia i instrukcje; • zna omawiane na lekcjach zagadnienia i potrafi je zaprezentować w sposób logiczny i spójny; • rozumie omawiane na lekcjach zagadnienia i umie je wyjaśnić innym osobom; • potrafi formułować wnioski; • uczestniczy w dyskusjach i broni swojego stanowiska; • aktywnie uczestniczy w lekcjach; • poprawnie i sprawnie wykonuje zadania; • umie poprawnie zastosować zdobyte umiejętności w praktyce; • wykazuje zainteresowanie problematyką ekonomiczną; • systematycznie i starannie prowadzi zeszyt przedmiotowy, e-portfolio i zeszyt ćwiczeń.
5 (bardzo dobra)	Na ocenę bardzo dobrą uczeń spełnia kryteria jak na ocenę dobrą oraz dodatkowo: • posiada bogate wiadomości z zakresu wszystkich treści nauczania biznesu i zarządzania; • wykazuje zainteresowanie zjawiskami ekonomicznymi oraz dodatkowymi źródłami informacji dotyczącymi omawianych treści nauczania; • umie samodzielnie poszukiwać informacji w różnych źródłach oraz je selekcjonować; • właściwie interpretuje zjawiska gospodarcze; • potrafi w sposób twórczy rozwiązywać problemy; • kieruje pracą zespołu; • uczestniczy w konkursach i olimpiadach ekonomicznych i uzyskuje wyróżniające wyniki na poziomie szkolnym.
6 (celująca)	Na ocenę celującą uczeń spełnia kryteria jak na ocenę bardzo dobrą oraz dodatkowo: • wykazuje szczególne zainteresowanie gospodarką i ekonomią; • zdobywa dodatkową wiedzę z zakresu omawianych zagadnień i przekazuje ją innym uczniom; • uczestniczy w konkursach i olimpiadach ekonomicznych i uzyskuje wyróżniające wyniki na poziomie ponadszkolnym; • podejmuje się (indywidualnie lub w zespole) wykonania dodatkowych zadań znacznie wykraczających poza program nauczania.

W statutach niektórych szkół znajdują się zapisy dotyczące możliwości poprawiania ocen. W takiej sytuacji rozwiązania przyjęte przy poprawianiu ocen z biznesu i zarządzania powinny być zgodne z zapisami statutu szkoły. Jeżeli statut szkoły nie zawiera zapisów dotyczących poprawiania ocen, to nauczyciel biznesu i zarządzania w przedmiotowym systemie oceniania może zaproponować takie rozwiązania w tym zakresie, jakie uzna za skuteczne.
Proponujemy następujące rozwiązania w zakresie poprawiania ocen:

a) poprawianie ocen bieżących z biznesu i zarządzania przez uczniów z różnych klas powinno odbywać się w formie pisemnej lub ustnej na dodatkowych zajęciach zorganizowanych np. na lekcji zerowej – w terminach ustalonych na początku roku szkolnego (np. w każdy drugi czwartek miesiąca na lekcji zerowej jest możliwość poprawiania ocen z poprzedniego miesiąca);
b) uczeń może przystąpić jeden raz do poprawy każdej niesatysfakcjonującej go oceny bieżącej;
c) o zamiarze przystąpienia do poprawy oceny uczeń powinien poinformować nauczyciela na tydzień przed terminem poprawy;
d) przystąpienie do poprawy oceny nie powoduje wymazania poprzedniej oceny bieżącej – przy wystawianiu ocen śródrocznych i końcowych będą uwzględniane wszystkie oceny uzyskane przez ucznia, a więc zarówno oceny poprawiane, jak i poprawione.

7. Ewaluacja programu

Systematyczna ewaluacja programu nauczania przedmiotu biznes i zarządzanie jest warunkiem jego skuteczności, ponieważ tylko ona zapewni monitorowanie, a przede wszystkim udoskonalenie programu. Efektem ewaluacji powinno być dostosowanie programu do potrzeb i możliwości uczniów, specyfiki i charakteru szkoły, do jej bazy dydaktycznej oraz do przepisów wewnętrznych obowiązujących w szkole (m.in. do statutu szkoły, szkolnego zestawu programów nauczania i innych wewnętrznych regulaminów obowiązujących w szkole). Narzędziami wykorzystywanymi w procesie ewaluacji programu nauczania są: ankiety, wywiady, arkusze obserwacji, notatki, zestawienia oraz prace uczniów, np. prace klasowe, testy, prezentacje czy dokumentacje projektów.

Pierwszą ewaluację należy przeprowadzić przed zarekomendowaniem dyrektorowi szkoły wprowadzenia tego programu do szkolnego zestawu programów nauczania. Jest to tzw. **ewaluacja przedempiryczna**. Na jej podstawie należy podjąć decyzję o tym, czy zaproponować dyrektorowi właśnie ten program. A jeżeli decyzja jest pozytywna, to czy rozpocząć jego realizację bez zmian, czy po dokonaniu korekt. W ramach ewaluacji przedempirycznej sprawdza się przede wszystkim zgodność programu z podstawą programową oraz dostosowanie programu do specyfiki uczniów i do posiadanej przez szkołę bazy dydaktycznej.

Jeżeli decyzją dyrektora program nauczania przedmiotu biznes i zarządzanie w zakresie podstawowym dla liceów ogólnokształcących, techników i branżowych szkół I stopnia został wprowadzony do szkolnego zestawu programów nauczania, to **w trakcie jego realizacji należy dokonywać tzw. ewaluacji formatywnej.** Jej celem jest wprowadzenie ewentualnych zmian w programie w trakcie jego realizacji. Zmiany te mogą polegać na:

- dodaniu lub usunięciu niektórych treści nauczania i związanych z nimi celów szczegółowych (oczywiście jest to możliwe tylko w przypadku tych treści, które wykraczają poza podstawę programową);
- wprowadzeniu innych metod lub technik nauczania;
- innym rozdziale godzin na poszczególne jednostki.

W związku z tym, że wpływ na wiele treści nauczania zawartych w program nauczania przedmiotu biznes i zarządzanie w zakresie podstawowym dla liceów ogólnokształcących, techników i branżowych szkół I stopnia mają obowiązujące przepisy prawne, należy zwracać szczególną uwagę na ten aspekt ewaluacji. Jeżeli zmienią się przepisy prawne regulujące występujące w programie zagadnienia (np. przepisy o ochronie praw konsumentów lub zatrudnieniu), to w trybie natychmiastowym należy dokonać odpowiednich zmian w programie nauczania. Ewaluacja formatywna pozwala sprawdzić adekwatność i aktualność programu oraz jakość procesu kształcenia opartego na zawartych w nim treściach.

Ważnym narzędziem ewaluacji formatywnej są informacje zwrotne (feedback) otrzymywane od uczniów i ewentualnie od rodziców. Również każde badanie osiągnięć uczniów stanowi pośrednią ewaluację programu. Na tej podstawie można stwierdzić, które cele programowe zostały zrealizowane w pełni, które – częściowo, a które w ogóle nie zostały zrealizowane. W związku z tym, że z zakresu podstawowego biznesu i zarządzania nie ma żadnego egzaminu zewnętrznego, do badania osiągnięć można wykorzystać testy opracowane przez nauczyciela lub testy tworzone przez wydawnictwa.

Po zakończeniu realizacji programu nauczania w każdej klasie należy przeprowadzić ewaluację sumatywną. **Ewaluacja sumatywna** to ostateczna i całościowa ocena programu. Ma określić, jakie zmiany wiedzy i umiejętności uczniów zaszły w czasie realizacji programu i czy zostały osiągnięte zamierzone cele. Ewaluacja to powinna umożliwić podjęcie decyzji o kontynuowaniu realizacji programu w kolejnym roku szkolnym lub rezygnacji z niego.

W proces ewaluacji programu nauczania na każdym etapie powinni być zaangażowani nie tylko nauczyciele, uczniowie i dyrekcja szkoły, lecz także interesariusze zewnętrzni szkoły, którzy mogą wystąpić jako niezależni eksperci (np. współpracujący ze szkołą przedsiębiorcy, powiatowy rzecznik konsumentów, rodzice). Angażując w proces ewaluacji osoby z zewnątrz, trzeba je poinformować o podstawowych ograniczeniach, tj. o tym, że program nauczania musi być zgodny z podstawą programową oraz że przewidziana na jego realizację liczba godzin jest określona w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Nauki.

8. Bibliografia

Bryńska A., Wolańczyk T., *Dziecko z zaburzeniami tikowymi w szkole i w przedszkolu. Informacje dla pedagogów i opiekunów*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2010.

Cybulska R., Derewlana H., Kacprzak A., *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w systemie edukacji w świetle nowych przepisów prawa oświatowego,* Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2017.

Gałaś M., *(Re)konstruowanie edukacji. Teoria i praktyka pedagogiki konstruktywistycznej,* „Refleksje. Zachodniopomorski Dwumiesięcznik Oświatowy", listopad/grudzień 2016, nr 6, Zachodniopomorskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli.

Góralczyk E., *Dziecko przewlekle chore. Psychologiczne aspekty funkcjonowania dziecka w szkole i w przedszkolu. Informacje dla pedagogów i opiekunów,* Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 2009.

Gryczman E., *Ewaluacja programu nauczania,* MODN Konin, https://docplayer.pl/104681693-Ewaluacja-programu-nauczania-opracowanie-ewa-gryczman.html [dostęp 15 czerwca 2023].

Jagielska G., *Dziecko z autyzmem i zespołem Aspergera w szkole i w przedszkolu. Informacje dla pedagogów i opiekunów,* Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2010.

Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi? Przewodnik, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2010.

Kupisiewicz Cz., Kupisiewicz M., Słownik pedagogiczny, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

Programy nauczania w rzeczywistości szkolnej. Tworzenie – wybór – ewaluacja, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa.

Przewodnik dla nauczyciela – Geografia – ocenianie, Fundacja Drabina Rozwoju, Warszawa.
Spławska-Murmyło M., Wawryszuk A., *Rozwijanie postawy przedsiębiorczej oraz racjonalnego decydowania w ramach edukacji informatycznej*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2017.

Srebnicki T., Wolańczyk T., *Dziecko z ADHD w szkole i w przedszkolu. Informacje dla pedagogów i opiekunów,* Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2010.

Szedzianis E., *Ocenianie wspierające aktywność badawczą uczniów w ponadpodstawowej edukacji przyrodniczej,* Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2017.

Strona internetowa Europejskiej Agencji ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej, https://www.european-agency.org/.

Strona internetowa Fundacji SYNAPSIS, http://www.synapsis.org.pl/.

Strona internetowa Zarządu Oddziału Związku Nauczycielstwa Polskiego w Gliwicach, http://gliwice.znp.edu.pl